

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Навчально-науковий інститут економічної безпеки та митної справи

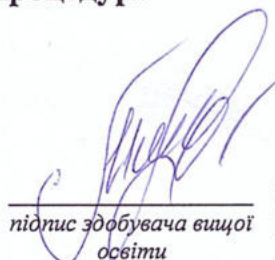
Кафедра митної справи та товарознавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«Удосконалення системи управління митними ризиками як спосіб
досягнення конвергенції митного контролю та спрощення митних
процедур»**

Здобувача вищої освіти 2 курсу,
групи МММ-23-1,
спеціальності 073 «Менеджмент»
ОПП «Менеджмент митної справи»

підпис здобувача вищої
освіти

Мирвода Яна
Володимирівна

Науковий керівник
науковий ступінь, вчене звання

підпис керівника

Микитенко Тетяна
Владиславівна, к.е.н.,
доцент

Гарант освітньої програми
науковий ступінь, вчене звання

підпис гаранта

Гребельник Олександр
Петрович, д.е.н.,
професор

Допущено до захисту за рішенням
кафедри митної справи та
товарознавства
протокол від 17.01.2025 № 12

підпис завідувача кафедри

Ткаченко Сергій
Олександрович, к.е.н.,
доцент

Ірпінь 2025

Реєстрація № 7

16.01.2025

(дата)

(підпис відповідальної особи)

Результати перевірки

10
(до захисту, на доопрацювання)

(дата)

(підпис)

Результат захисту

5 (Відмінно)

(оцінка)

12.01.2025

(дата)

(підпис)

Голова комісії:

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії:

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ ВИПУСКНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
------------------	-------------------------	--------------------------	----------	---

ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ

1.Зміст випускної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 20			
2.Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10			
3.Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5			
4. Рецензент	від 0 до 5			
РАЗОМ БАЛІВ*	від 0 до 40			

ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ

1.Доповідь	від 0 до 15				Масан О.І.
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 10				Андреева О.А.
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25				Томас Р.О.
5. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10				Масан О.І.
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 60				Григоренко О.В.
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	90			

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
90	A	5 (Відмінно)	11.02.2025	Масан О.І. Андреева О.А. Томас Р.О. Григоренко О.В.

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

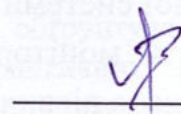
**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Навчально-науковий інститут економічної безпеки та митної справи
Кафедра митної справи та товарознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

А.І. Зубрицький

**Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти
Мирводи Яни Володимирівни**

1. Тема кваліфікаційної роботи

**Удосконалення системи управління митними ризиками як спосіб
досягнення конвергенції митного контролю та спрощення митних
процедур**

Затверджена наказом ректора від «_27_» грудня 2023 р. №1742

2. Строк здачі закінченої роботи 27.12.2024 р.

3. Мета роботи - обґрунтування теоретичних і методичних засад, а також розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи управління митними ризиками, які сприятимуть зближенню митного контролю з міжнародними стандартами та спрощенню митних процедур.

Об'єктом дослідження є всебічний аналіз функціонування Державної митної служби, який охоплює теоретичні основи, методичні підходи та практичні аспекти її функціонування.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних, організаційних та практичних засад формування системи управління митними ризиками.

Орієнтовною базою дослідження є діяльність митних органів в частині системи управління митними ризиками як спосіб досягнення конвергенції митного контролю та спрощення митних процедур

4. Вихідні дані до роботи митна статистика ДМСУ, навчальна та наукова література за темою дослідження

5. Перелік графічного матеріалу: «Визначення категорії «митний ризик» у митному законодавстві України та міжнародних об'єднань»; «Ефективність митного огляду на підставі результатів застосування системи управління митними ризиками»; «Показники надходжень митних платежів»; «Структура митних платежів»; «Факти правопорушень, на які найчастіше спрацьовують митні ризики в Україні».

6. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом)

У першому розділі провести теоретичний аналіз сучасних підходів до ідентифікації сутності митних ризиків та їх класифікації; розкрити економічні особливості управління ризиками в митній сфері;

У другому розділі проаналізувати сучасний стан і тенденції розвитку вітчизняної митної системи на прикладі діяльності Державної митної служби України; провести моніторинг системи управління митними ризиками як одного з основних та дієвих інструментів митного контролю;

У третьому розділі дослідити зарубіжний досвід застосування системи управління митними ризиками з метою можливості його імплементації в Україні; запропонувати рекомендації щодо удосконалення системи управління митними ризиками

7. Календарний план виконання роботи

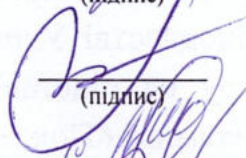
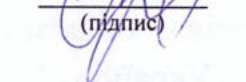
№	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	Вибір теми, вивчення літературних джерел, постановка проблеми та складання плану роботи	25.09.2023	25.09.2023
2	Вибір та вивчення навчальної, наукової та методичної літератури за темою	02.11.2023	02.11.2023
3	Видача завдання науковим керівником	04.02.2024	04.02.2024
4	Підготовка першого розділу роботи та подання її науковому керівнику	06.05.2024	06.05.2024
5	Підготовка другого розділу роботи та подання її науковому керівнику	02.09.2024	02.09.2024
6	Підготовка третього розділу роботи та подання її науковому керівнику	03.10.2024	03.10.2024
7	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень наукового керівника	23.11.2024	23.11.2024
8	Подання роботи для перевірки на наявність плагіату	02.12.2024	02.12.2024
9	Попередній захист роботи	21.12.2024	21.12.2024
10	Отримання відгуку керівника роботи	15.01.2025	15.01.2025
11	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	24.01.2025	24.01.2025
13	Отримання зовнішньої рецензії	05.02.2025	05.02.2025
	Захист роботи	12.02.2025	12.02.2025

8. Дата видачі завдання « 04 » лютого 2024

Керівник кваліфікаційної роботи

Гарант освітньо-професійної програми

Завдання до виконання отримав здобувач

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Микитенко Т.В.

Гребельник О.П.

Мирвода Я.В.

Відгук керівника кваліфікаційної роботи

Ринкові реформи в Україні супроводжуються глобалізацією та лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності, що визначає цілі, функції та механізми митного контролю, посилює значення митного декларування та митних формальностей. Саме тому вдосконалення системи управління митними ризиками є невідкладним завданням, що пояснюється як необхідністю спрощення процедур міжнародної торгівлі, підвищенням конкурентоспроможності, забезпеченням безпеки, збільшенням надходжень до бюджету та інтеграцією в світову економіку. Тому тема, обрана здобувачем, є актуальною.

Завдання на кваліфікаційну роботу, отримане здобувачем вищої освіти, - Мирводою Яною дозволяє з належною повнотою висвітлити обрану тему дослідження, зосереджуючи основну увагу на теоретико-методичних, організаційних та практичних засадах формування системи управління митними ризиками.

Робота в теоретичному плані ґрунтовна, узагальнено теоретичний матеріал за обраною темою.

Виконана кваліфікаційна робота за змістом відповідає завданню та методичним рекомендаціям до написання кваліфікаційних робіт.

Основну мету – обґрунтування теоретичних і методичних засад, а також розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи управління митними ризиками, які сприятимуть зближенню митного контролю з міжнародними стандартами та спрощенню митних процедур - досягнуто.

Керівник кваліфікаційної роботи 15.01.2025 Микитенко Т., к.е.н., доц.
(підпис) (дата)

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти

Мирвода Яна Володимирівна

після попереднього захисту розглянута на засіданні кафедри, протокол від «17» січня 2025 № 12 допущена до захисту екзаменаційною комісією.

Завідувач кафедри

(Підпис) С. Ткаченко

РЕЦЕНЗІЯ

на випускню кваліфікаційну (дипломну) роботу
здобувача вищої освіти Державного податкового університету

Мирводи Яни Володимирівни

**Удосконалення системи управління митними ризиками як спосіб досягнення
конвергенції митного контролю та спрощення митних процедур**

Актуальність теми. У контексті євроінтеграційних прагнень України, питання ефективного управління митними ризиками набуває особливої актуальності. Створення сучасної та прозорої системи управління ризиками є не лише вимогою європейського законодавства, а й необхідною умовою для розвитку національної економіки та спрощення умов ведення бізнесу.

Наукова новизна. В роботі наведено теоретичні та практичні аспекти застосування системи управління митними ризиками, як спосіб досягнення конвергенції митного контролю та спрощення митних процедур.

Якість проведеного аналізу проблеми, текстового та табличного матеріалу. Під час виконання дипломної роботи, тему було розглянуто в повному обсязі. При цьому, були вирішені такі завдання: проведення теоретичного аналізу сучасних підходів до ідентифікації сутності митних ризиків та їх класифікації; розкриття економічної особливості управління ризиками в митній сфері; аналіз сучасного стану і тенденції розвитку вітчизняної митної системи на прикладі діяльності Державної митної служби України; проведення моніторингу системи управління митними ризиками як одного з основних та дієвих інструментів митного контролю; дослідження зарубіжного досвіду застосування системи управління митними ризиками з метою можливості його імплементації в Україні; розроблення рекомендації щодо удосконалення системи управління митними ризиками.

Обґрунтованість пропозицій і висновків та їх практична цінність у роботі підприємства, установи, організації, органів ДМС України. За результатами виконаної роботи були зроблені висновки та рекомендації. Одержані результати можуть бути використані в практичній діяльності ДМСУ.

Наявність недоліків. Недоліки в дипломній роботі не суттєві, основним із яких є недостатнє висвітлення статистичних показників ризикових операцій.

Загальний висновок і оцінка роботи. Випускна кваліфікаційна (дипломна) робота викладена на актуальну тему, так як висвітлює систему управління митних ризиків, як одну із найважливіших складових у досягненні конвергенції митного контролю та спрощення митних процедур. За результатами виконаної роботи зроблені загальні висновки та пропозиції. Магістерська кваліфікаційна робота виконана у відповідності до завдань із дотриманням всіх вимог і може бути допущена до захисту в екзаменаційній комісії та заслуговує оцінки «відмінно».

Рецензент

Директор ЖДВ "Пентада-СА"

(науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи)

Я

(підпис)

Носова М. В.

(ініціали, прізвище)

«05»

2025 р.

ННІ економічної безпеки та митної справи

Кафедра митної справи та товарознавства

ДОВІДКА

про перевірку курсової/випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи на академічний плагіат

П. І. Б. автора роботи

Мирвода Яна Володимирівна

Курс/група _____ МММ-23-1 _____

Тема курсової/випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи

«Удосконалення системи управління митними ризиками як спосіб досягнення конвергенції митного контролю та спрощення митних процедур»

П. І. Б. наукового керівник

Микитенко Тетяна Владиславівна

Дата захисту

12.02.2025

За результатом перевірки оригінальний текст у роботі становить 96,84%
Відсоток схожості (складається з правомірних запозичень (посилання, цитування) і неправомірних запозичень (пояснення щодо відсотку тексту, який не є оригінальним (н/д, стаття або інші роботи автора, які є у базі, але вони не зазначені в літературних джерелах) 3,16% цитат 3,26%, вилучень %.

Провідний фахівець відділу
внутрішнього забезпечення

якості освіти

Олена СПАСІЧЕНКО

АНОТАЦІЯ

«Удосконалення системи управління митними ризиками як спосіб досягнення конвергенції митного контролю та спрощення митних процедур»

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування методичних і теоретичних засад, а також розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи управління митними ризиками, які сприятимуть зближенню митного контролю з міжнародними стандартами та спрощенню митних процедур.

Завданнями роботи є проведення теоретичного аналізу сучасних підходів до ідентифікації сутності митних ризиків та їх класифікації; розкриття економічних особливостей управління ризиками в митній сфері; аналіз сучасного стану і тенденції розвитку вітчизняної митної системи на прикладі діяльності Державної митної служби України; проведення моніторингу системи управління митними ризиками як одного з основних та дієвих інструментів митного контролю; дослідження зарубіжного досвіду застосування системи управління митними ризиками з метою можливості його імплементації в Україні; Запропонувати.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних, організаційних та практичних засад формування системи управління митними ризиками.

За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо удосконалення системи управління митних ризиків, як способу досягнення конвергенції митного контролю та спрощення митних процедур.

Одержані результати можуть бути використані у діяльності митних органів ДМСУ.

Дипломна робота містить 72 сторінки, 6 таблиць, 9 рисунків, список використаних джерел з 54 найменувань, 14 додатків.

Ключові слова: система управління митними ризиками, митні платежі, спрощення митних процедур.

Рік виконання дипломної роботи 2024. Рік захисту роботи 2025.

ANNOTATION

"Improving the customs risk management system as a way to achieve convergence of customs control and simplification of customs procedures"

The purpose of the qualification work is to substantiate the methodological and theoretical principles, as well as develop practical recommendations for improving the customs risk management system, which will contribute to the convergence of customs control with international standards and the simplification of customs procedures.

The objectives of the work are to conduct a theoretical analysis of modern approaches to identifying the essence of customs risks and their classification; to disclose the economic features of risk management in the customs sector; to analyze the current state and trends in the development of the domestic customs system using the example of the activities of the State Customs Service of Ukraine; to monitor the customs risk management system as one of the main and effective tools of customs control; to study foreign experience in applying the customs risk management system with a view to the possibility of its implementation in Ukraine;

The subject of the study is a set of theoretical, methodological, organizational and practical foundations for the formation of a customs risk management system.

Based on the results of the study, proposals were made to improve the customs risk management system as a way to achieve convergence of customs control and simplification of customs procedures.

The results obtained can be used in the activities of the customs authorities of the State Customs Service of Ukraine.

The thesis contains 72 pages, 6 tables, 9 figures, a list of sources used with 54 names, 14 appendices.

Keywords: customs risk management system, customs payments, simplification of customs procedures.

Year of completion of the thesis 2024. Year of defense 2025.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ У СФЕРІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	7
1.1. Ідентифікація сутності митних ризиків: теоретичне визнання та визначення підходів до їх класифікації	7
1.2 Економічні особливості управління ризиками в митній сфері	12
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОЇ СПРАВИ	16
2.1 Сучасний стан і тенденції розвитку вітчизняної митної системи на прикладі діяльності Державної митної служби України	16
2.2 Моніторинг системи управління митними ризиками як одного з основних та дієвих інструментів митного контролю	25
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ЯК СПОСОБУ НАБЛИЖЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА СПРОЩЕННЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР	33
3.1 Зарубіжний досвід застосування системи управління митними ризиками: можливості його імплементації в Україні	33
3.2. Рекомендації щодо удосконалення системи управління митними ризиками	41
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	61

ВСТУП

Постановка проблеми. Реалізація митної політики держави зіштовхується з численними викликами, пов'язаними з підвищенням рівня злочинності, зокрема, порушеннями митних правил, контрабандою та посяганнями на інтелектуальну власність. Ці явища не лише завдають збитків державному бюджету, а й загрожують національній безпеці та добробуту громадян.

Сучасна концепція митної безпеки України базується на принципі фіскальної ефективності, який закріплений у чинному законодавстві та постійно уточняється з урахуванням світового досвіду. Це дозволяє забезпечити збалансованість між захистом економічних інтересів держави та спрощенням процедур для добросовісних учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Одним з найважливіших завдань для забезпечення сталого розвитку української економіки є оптимізація митної системи з метою усунення диспропорцій та мінімізації фіскальних втрат. Це дозволить не лише збільшити надходження до державного бюджету, але й створити більш справедливі умови для ведення бізнесу та захисту національних інтересів.

Отже, глобалізація, зростання міжнародної торгівлі та підвищені вимоги до безпеки створюють нові виклики для митних органів. Саме тому вдосконалення системи управління митними ризиками є невідкладним завданням, що пояснюється як необхідністю спрощення процедур міжнародної торгівлі, підвищенням конкурентоспроможності, забезпеченням безпеки, так і збільшенням надходжень до бюджету та інтеграцією в світову економіку. Саме за рахунок ефективної системи управління митними ризиками можливим є досягнення мінімізації бюрократичних бар'єрів, прискорення митного оформлення товарів, сприяння розвитку бізнесу та економічного зростання. Відповідно, швидке та прозоре митне оформлення зробить національну економіку більш привабливою для інвесторів і експортерів з одночасним виявленням та запобіганням незаконному переміщенню товарів, що становитиме загрозу національній безпеці, здоров'ю населення та навколишньому

середовищу. Ефективне управління митними ризиками допоможе у виявленні та перешкодженні ухиленню від сплати митних платежів.

Отже, вважаємо даний напрямок дослідження **актуальним**, доречним та своєчасним з урахуванням розгляду удосконалення системи управління митними ризиками як способу досягнення конвергенції (зближення) митного контролю та спрощення митних процедур.

Дослідження питань управління митними ризиками привертає увагу багатьох вчених та практиків. Складно назвати всіх, хто колись займався цією темою, оскільки дослідження в цій галузі ведуться вже не одне десятиліття.

Дослідженнями в цій галузі займалися такі відомі вчені, як О. Бінько, І. Бережнюк, О. Гребельник, Н. Гавловська, М. Губа, Є. Додін, А. Бидик, Я. Жаліл, І. Іващук, М. Каленський, О. Єгоров, І. Квеліашвілі, О. Комаров, К. Новікова, Н. Осадча, В. Науменко, Є. Рудніченко, О. Сенчагов, П. Пашко, А. Стельмашук, С. Юрій, А. Точилін, та інші.

Таким чином, зацікавленість науковців темою удосконалення системи управління митними ризиками обумовлена її високою актуальністю, науковою значимістю та соціально-економічними перевагами.

Однак, незважаючи на значні досягнення вчених у дослідженні даної проблематики, актуальність цієї теми не зменшується. Саме наявність потреби у розробці ефективної системи оцінки та управління митними ризиками обумовлює вибір теми дослідження, постановку конкретних завдань та підкреслює її актуальність.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування методичних і теоретичних засад, а також розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи управління митними ризиками, які сприятимуть зближенню митного контролю з міжнародними стандартами та спрощенню митних процедур.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних, організаційних та практичних засад формування системи управління митними ризиками.

Об'єктом дослідження є всебічний аналіз функціонування Державної митної служби, який охоплює теоретичні основи, методичні підходи та практичні аспекти її функціонування.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступний **комплекс завдань**:

- провести теоретичний аналіз сучасних підходів до ідентифікації сутності митних ризиків та їх класифікації;

- розкрити економічні особливості управління ризиками в митній сфері;

- проаналізувати сучасний стан і тенденції розвитку вітчизняної митної системи на прикладі діяльності Державної митної служби України;

- провести моніторинг системи управління митними ризиками як одного з основних та дієвих інструментів митного контролю;

- дослідити зарубіжний досвід застосування системи управління митними ризиками з метою можливості його імплементації в Україні;

- запропонувати рекомендації щодо удосконалення системи управління митними ризиками.

Методи дослідження: Економічний аналіз дозволив дослідити динаміку зміни результатів діяльності підприємства. Табличний метод використовувався для наочного представлення отриманих даних. Системний аналіз дозволив розглянути митну систему як складну систему, виявити взаємозв'язки між її елементами та здійснити оцінювання впливу різних чинників на її функціонування. Порівняльний аналіз - порівняння існуючої системи управління митними ризиками в Україні з системами інших країн, зокрема, країн ЄС. Спостереження - спостереження за роботою митних органів для оцінки ефективності застосовуваних процедур.

Апробація кваліфікаційної роботи відбулась шляхом участі у студентському науково-практичному круглому столі «Розвиток митної справи України: захист національних інтересів та сприяння реформам» 23 травня 2024 року та підготовці тез «Удосконалення митних ризиків як спосіб досягнення конвергенції митного контролю та спрощення митних процедур».

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ У СФЕРІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

1.1. Ідентифікація сутності митних ризиків: теоретичне визнання та визначення підходів до їх класифікації

Ідентифікація сутності митних ризиків вважається важливим етапом у системі управління ризиками митних органів як способу досягнення конвергенції (зближення) митного контролю. І потенційні загрози, і порушення законодавства під час переміщення товарів, транспортних засобів та осіб через митний кордон вважаються митними ризиками, потребуючими суттєвої наукової розвідки. Метою ідентифікації митних ризиків є безпосередньо виявлення таких ризиків, проведення подальшого аналізу, оцінки та прийняття рішень щодо попередження або мінімізації їхнього прояву.

Проблема відноситься до найактуальніших, тому цілком логічним є з'ясування основних кроків ідентифікації митних ризиків, серед яких найголовнішими є:

- проведення аналізу інформації за рахунок: (1) вивчення інформації щодо можливих порушень у митній сфері, зокрема історичних даних, статистики, даних про компанії, типи товарів, що частіше за все є предметом порушень; (2) використання внутрішніх і зовнішніх джерел інформації (звітів, баз даних, митної статистики, даних від інших правоохоронних органів тощо);

- виявлення характерних ознак ризику: (1) визначення критеріїв, за якими можна передбачити ризик, а саме за певними типами товарів, регіонами або маршрутами, що мають підвищений рівень ризику через вже наявні порушення в минулому; (2) розподіл ризиків за категоріями (митне шахрайство, контрабанда, ризики для здоров'я та безпеки, екологічні ризики);

- формування профілів ризику: створення «профілів ризику» для конкретних категорій товарів, транспортних засобів, компаній або маршрутів, які містять інформацію про типові порушення, їхню частоту, ймовірність та можливі наслідки.

➤ аналіз поведінкових ризиків: вивчення поведінки суб'єктів ЗЕД (зовнішньоекономічної діяльності), включаючи історію попередніх порушень, активність, пов'язану з митним контролем, а також надійність декларування;

➤ використання інструментів для ідентифікації: використання програмного забезпечення та аналітичних систем, що дозволяють автоматизувати ідентифікацію ризиків (інформаційних систем управління ризиками (ISUR), які працюють на основі аналізу даних і виявляють можливі ризики на основі алгоритмів).

Беззаперечно, учасники економічних зв'язків, в тому числі пов'язані митними зобов'язаннями, під впливом динамізму сучасного економічного простору мають реагувати на ризики з якими вони зустрічаються у своїй діяльності.

Учасники митної справи забезпечують при цьому сприяння активізації світової торгівлі та регуляторного контролю, під час якого виникають, по-перше, ризики в сфері управління митних органів, по-друге, ризики що формують систему визначальних перешкод на шляху до здійснення державою функцій регуляторного впливу. Тож, теоретичне визнання категорії «митні ризики» базується на усвідомленні того факту, що кожна митна операція несе потенційні загрози для держави, економіки та суспільства в цілому. Є підстави вважати, що митні ризики ідентичні можливим небажаним подіям, прояв яких може призвести до порушення митного законодавства, створення загроз національній безпеці, здоров'ю громадян, екології та економічній стабільності. Нами пропонується дослідження даної категорії здійснювати на підставі системного, ризик-орієнтований, класифікаційного підходу та аналізу ризику на основі ймовірності та наслідків.

У зв'язку з цим, проведемо аналіз досліджень цієї проблеми з огляду на її важливість, актуальність та малорозробленість, фрагментарно акцентувавши увагу на етапах виникнення категорії «ризик» та уважне ставлення дослідників до визначення категоріальної сутності таких понять як «ризик» та «митний ризик». Питання ідентифікації та управління ризиками були предметом досліджень багатьох провідних науковців, серед яких: Альгін А., Пітер Берк,

Бернуллі Н., Гранатуров В., Борисенко О., Волков О., Донець Л., Брендак А., Норман Вінер, Коротун С., Марковіц Г., Шапкін А., Жарковська Є., Павленко П., Пашко П., Владичин У., Пісний П., Насім Ніколас Талеб, Фукуяма Ф. та інші. Однак, проблема не вважається вирішеною, вона не втратила своєї актуальності та потребує подальших наукових розвідок.

Термін "ризик" у своєму первісному значенні виник у контексті морської діяльності і означав небезпеку, пов'язану з навігацією в невідомих водах. Поняття ризику розвивалося протягом століть і зазнавало значних змін під впливом різних дисциплін, таких як філософія, економіка, математика та психологія. Нами здійснено спробу узагальнити визначення ризику з огляду на теорію визначення та підходи представників різних наукових шкіл. Наведене узагальнення представлено в додатках (Додаток А). Різні економічні теорії пропонують свої власні трактування поняття "ризик", що відображається у висловлюваннях їх представників. На нашу думку, найбільш вдале визначення ризику наведено в працях Йозефа Шумпетера, класика австрійської економічної думки: "Ризиком є ніщо інше, як можливість відхилення від мети, заради якої приймалося певне управлінське рішення" [9].

Таким чином, ризик в економіці можна розглядати як з фінансової перспективи, оцінюючи його вплив на результати діяльності, так і з більш загальної точки зору, як відхилення від запланованих цілей внаслідок непередбачуваних подій. На нашу думку, ризику, яким би він не був - фінансовим, соціальним, екологічним чи політичним, притаманна багатогранність і залежність від контексту. Він може бути кількісно визначений за допомогою математичних моделей або залишатися якісним поняттям.

Пропонуємо власне визначення ризику, під яким розуміємо невизначену подію або умову, яка в разі виникнення може призвести до негативних наслідків та потребуватиме кількісної оцінки (вартісне вираження) ймовірності настання небажаних подій та понесених витрат, які можуть виникнути в результаті реалізації ризику. Іншими словами, ризик – це можливість того, що реальні результати відхиляться від очікуваних в гірший бік.

Складність і багатоаспектність поняття "ризик" відображається у великій кількості наукових теорій і концепцій, присвячених його вивченню. Більш детальний аналіз визначень категорії "ризик" вітчизняними та зарубіжними вченими представлено в додатках (Додаток Б). З усіх наведених трактувань ризику випливає, що це багатогранне поняття, яке об'єднує в собі такі характеристики як небезпека, невизначеність та можливість втрат.

Митна галузь є складним середовищем, де перетинаються інтереси держави, бізнесу та громадян. Зважаючи на значні фінансові потоки, що проходять через митницю, а також на різноманітність товарів, які перетинають кордони, виникає цілий спектр ризиків, від фінансових (ухилення від сплати митних платежів, відмивання коштів), ризиків безпеки (контрабанда, тероризм, проникнення заборонених товарів) до митних ризиків – потенційних загроз, які можуть виникнути під час митного оформлення товарів та можуть призвести до негативних наслідків для держави, бізнесу або окремих осіб.

Результати дослідження підтверджують справедливність розгляду митних ризиків з позиції використання широкого спектру інструментів для ідентифікації, оцінки та управління митними ризиками в контексті запропонованих підходів: системного, процесного, класифікаційного підходу та аналізу ризику на основі ймовірності та наслідків (Додаток В). Так, відповідно до системного підходу митні ризики розглядаються як складна система, що складається з взаємопов'язаних елементів з необхідністю виявлення причинно-наслідкових зв'язків між різними факторами, що впливають на рівень ризику та розробки комплексних заходів управління ризиками.

Ризик-орієнтований підхід до вивчення митних ризиків фокусується на ідентифікації, оцінці та управлінні конкретними видами митних ризиків, що дозволяє розробити індивідуальні заходи щодо кожного виду ризику та забезпечити більш точний та ефективний контроль.

Використання класифікаційного підходу дозволяє порівняти різні системи управління ризиками в різних країнах, виявляє кращі практики та недоліки існуючих систем, сприяє розробці рекомендацій щодо вдосконалення національної системи управління ризиками. Вважаємо аналіз ризику на основі

ймовірності та наслідків найбільш ефективним підходом для кількісного визначення рівня загрози за рахунок оцінки двох основних параметрів: ймовірності та наслідків. Ймовірність визначає шанс того, що певна подія (ризик) відбудеться, а наслідки - масштаб негативного впливу, який може спричинити реалізація ризику.

Практика аналізу ризиків у митній справі показує, що це постійний процес, який передбачає збір, обробку та аналіз великих обсягів даних з метою прогнозування, виявлення та запобігання митним правопорушенням. Ефективність цього процесу безпосередньо залежить від якості інформації та використання сучасних інформаційних технологій, що дозволяють приймати оперативні та обґрунтовані управлінські рішення. Саме тому митниця активно впроваджує системи автоматизованого аналізу ризиків.

Таким чином, провівши аналіз категорії "митний ризик" ми вважаємо, що митний ризик є невід'ємною частиною міжнародної торгівлі та митної діяльності, який виникає через невизначеність щодо дотримання митного законодавства та може призвести до значних фінансових втрат, порушення безпеки та інших негативних наслідків.

Глибоке дослідження наукових концепцій "митного ризику", проведене провідними вітчизняними експертами в галузі державної митної справи, включаючи і наше дослідження, засвідчило значну різноманітність тлумачень цього поняття (Додаток Г). Однак, незважаючи на відмінності, виявлено ряд спільних характеристик, серед яких: імовірність настання негативних подій, таких як невдача або поразка; потенційна шкода для національної економіки; порушення як митного, так і інших галузей законодавства.

Нами здійснено спробу побудувати схематичну ідентифікацію митних ризиків з огляду на важливість цього кроку у напрямку ефективного управління митним контролем. Схематична ідентифікація митних ризиків з огляду на важливість цього кроку у напрямку ефективного управління митним контролем представлена в додатках (Додаток Д). При необхідності дана схема може бути вдосконалена з урахуванням деяких деталей, серед яких: посилення на міжнародні стандарти (наприклад, Рамкові стандарти Світової митної

організації), внутрішні фактори (специфіка товарів, географічне розташування, структура суб'єктів господарювання), різні стадії митного процесу (декларування, огляд, випуск) тощо.

Згідно з міжнародною практикою, ефективне управління ризиками передбачає встановлення чітких взаємозв'язків між різними типами ризиків (внутрішніми, зовнішніми та стратегічними) та елементами управління ризиками (побудова блок-схем, періодичні заходи, постійна діяльність). Це дозволяє створити більш цілісну систему управління ризиками та ефективніше реагувати на потенційні загрози. Тож, цілком доречним є зосередження уваги на конвергенції у митній справі, під якою розуміємо процес зближення та уніфікації митних правил, процедур і стандартів різних країн; прагнення до створення єдиного глобального митного простору, де митні формальності були б максимально спрощені та узгоджені. На нашу думку, необхідність конвергенції пояснюється не тільки процесом глобалізації економіки, який потребує спрощення митних процедур та уніфікації вимог для забезпечення ефективного переміщення товарів, а й спрощенням бізнесу за рахунок впровадження єдиної системи правил спрощення ведення бізнесу для компаній, які працюють на міжнародних ринках (зниження витрат та часу на оформлення товарів). Боротьба з контрабандою та інтеграція в міжнародні економічні об'єднання не менш важливі при дволичності країн до міжнародних ініціатив зі спрощення митних процедур.

1.2 Економічні особливості управління ризиками в митній сфері

Управління митними ризиками – це систематичний процес ідентифікації, оцінки, управління та моніторингу потенційних загроз, пов'язаних з порушенням митного законодавства, метою якого є – забезпечення безпеки держави, захист національних інтересів та сприяння легальній зовнішньоекономічній діяльності. Трактуювання поняття "управління митними ризиками" в наукових колах є предметом дискусій, що обумовлює необхідність критичного аналізу різних точок зору.

Беззаперечно, даному процесу притаманний значний економічний вимір, адже мова йде про вплив на державні бюджети, ефективність бізнесу та загальний економічний клімат країни. Є думка, потребує уточнення, що норма права з управління митними ризиками в митній справі була створена в 1995 р. Не рахуємо дане твердження цілком вірним, хоча 1995 рік можна вважати важливим етапом у розвитку систем управління ризиками в митній сфері. Поясненням цьому факту є певні твердження: (1) концепція управління ризиками в митній справі є результатом тривалої еволюції митного контролю, який завжди прагнув до ефективного розподілу ресурсів та мінімізації ризиків; (2) міжнародні організації, такі як Світова митна організація (ВМО), протягом десятиліть розробляли рекомендації та стандарти, спрямовані на гармонізацію митних процедур та підвищення ефективності митного контролю; (3) національні законодавства різних країн також поступово включали положення, пов'язані з управлінням митними ризиками. Однак, точний момент появи першої такої норми може відрізнятись в різних країнах.

Приділяючи увагу досліджуваній категорії, акцентуємо увагу на нормативно-правових актах зарубіжних країн та міжнародних організацій що стосуються трактування поняття "митний ризик" та управління ними з урахуванням міжнародної практики здійснення певних послідовних кроків до запровадження діяльності з управління ризиками.

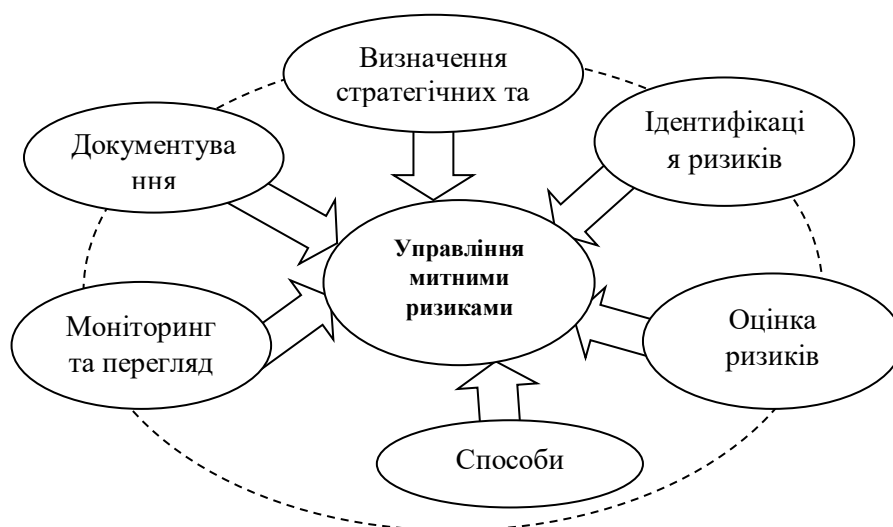

Рис. 3. Послідовність ефективного управління ризиками

Джерело: складено авторкою на підставі [10-14]

Нами запропоновано її адаптивний вигляд з огляду на досліджувану проблематику. Дослідження національних законодавств різних країн показало, що хоча поняття "митний ризик" є загальним для всіх, його трактування має свої особливості. Наприклад, в Україні митний ризик пов'язується з недотриманням вимог національного митного законодавства, тоді як в ЄС використовується більш загальне формулювання, орієнтоване на ймовірність та наслідки певних подій.

У сфері митного права поняття "ризик" найчастіше пов'язують із порушенням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності митних правил при переміщенні товарів через кордон. Це поняття визначається як потенційна ймовірність не дотримання вимог міжнародного та національного митного законодавства.

У відповідності до Митного кодексу України управління ризиками це "робота митних органів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів" [18]. Отже, згідно до діючого митного законодавства України, основні цілі впровадження системи управління митними ризиками полягають у наступному: (1) Проактивне виявлення та запобігання порушенням митного законодавства - це включає як прогнозування можливих порушень, так і їх своєчасне виявлення. (2) Ефективне використання ресурсів митних органів шляхом фокусування на найбільш ризикових об'єктах - такий підхід дозволяє оптимізувати роботу митниці та підвищити ефективність митного контролю. (3) Забезпечення національної безпеки та захист громадських інтересів - митні органи відіграють важливу роль у захисті країни від незаконного ввезення товарів, що становлять загрозу для здоров'я людей, тварин, рослин та довкілля. (4) Спрощення процедур митного оформлення для добросовісних учасників зовнішньоекономічної діяльності - це досягається шляхом автоматизації процесів та зменшення кількості ручних операцій.

Міжнародні стандарти в галузі управління ризиками визначають певні вимоги до впровадження систем управління митними ризиками, які включають

виконання низки послідовних кроків . Система управління митними ризиками – це сукупність методів та інструментів, спрямованих на виявлення, оцінку та управління ризиками в митній сфері. Ця система базується на принципі вибіркової, що дозволяє митним органам зосередитися на найбільш потенційно небезпечних операціях. Структура системи включає такі етапи як інтеграція, проектування, впровадження, оцінка та постійне вдосконалення. Суб'єктами управління є митні службовці, які впливають на об'єкт управління – конкретний митний ризик.

Економічні ризики, такі як недоотримання митних платежів та порушення валютного регулювання, становлять значну загрозу для митної системи. Крім того, митні органи стикаються з ризиками, пов'язаними з незаконним переміщенням товарів та недотриманням митного законодавства.

Митна служба, покликана забезпечити баланс між ефективним контролем та сприянням міжнародної торгівлі, функціонує в умовах комплексної системи ризиків. Ці ризики виникають як безпосередньо в процесі митного оформлення, так і в управлінні самою митною службою. Щоб успішно виконувати свої функції, митні органи повинні мати чітке уявлення про всі потенційні загрози та їх взаємозв'язки.

Митна служба, здійснюючи митне оформлення та контроль, стикається як з власне митними ризиками (наприклад, контрабанда, недоплата митних платежів), так і з ризиками в управлінні (наприклад, неефективність процедур, корупція). Комплексне управління цими ризиками є необхідною умовою для забезпечення ефективної роботи митниці. Завдяки системі управління ризиками, яка працює в українській митниці з 2005 року, митні органи можуть швидко виявляти підозрілі вантажі та документи, що значно покращує ефективність митного контролю. Автоматизований аналіз даних дозволяє зосередити увагу на найбільш ризикових операціях, зменшуючи тим самим навантаження на митників. Автоматизована система аналізу ризиків дозволяє митним органам автоматично відбирати митні декларації, що викликають підозру, для проведення поглибленого контролю. Система також допомагає визначити, які саме перевірки необхідно провести, і фіксує всі результати.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОЇ СПРАВИ

2.1 Сучасний стан і тенденції розвитку вітчизняної митної системи на прикладі діяльності Державної митної служби України

Митна система України, як невід'ємна частина економічного та правового простору держави, зазнає значних трансформацій під впливом глобалізації, інтеграційних процесів та внутрішніх реформ. Державна митна служба України (далі, - ДМС) як головний виконавець митної політики відіграє ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави, сприянні розвитку зовнішньоекономічної діяльності та наповненні державного бюджету.

Останні роки характеризуються значними змінами у діяльності ДМС: по-перше, проводиться реформа митної служби задля підвищення її ефективності, прозорості та боротьби з корупцією; по-друге, активізуються процеси цифровізації, що призводить до активного впровадження електронних сервісів задля спрощення митного оформлення та взаємодії з бізнесом; по-третє, Україна активно інтегрується в міжнародні митні системи та стандарти; по-четверте, ДМС проводиться активні заходи щодо протидії незаконному переміщенню товарів через кордон, боротьба з контрабандою та митними правопорушеннями.

Законодавчо встановлено, що діяльність митниці спрямована на реалізацію митної політики держави, а одним з її важливих завдань є наповнення державного бюджету України з урахуванням того, що митні платежі виступають важливим джерелом наповнення державного бюджету. Значущість цього факту підтвердилась після введення в дію воєнного стану в Україні, коли існувала висока ймовірність того, що велика частина економічних процесів буде повністю або частково призупинена, а стабільність міжнародної фінансової допомоги не є самодостатньою. Насамперед під час кризи ми побачили, наскільки важливими є податки для існування держави. Адже саме завдяки податковим надходженням фінансується наша армія, яка захищає країну.

Повномасштабне вторгнення спричинило значне зниження митних надходжень до державного бюджету через закриття багатьох пунктів пропуску, припинення товаропотоків, зміну логістичних маршрутів та окупацію частини території України.

В умовах воєнного стану українська влада зіштовхнулася з надзвичайно складним завданням, пов'язаним із забезпеченням обороноздатності країни та підтримкою життєдіяльності населення. Тільки за рахунок знаходження балансу між військовими потребами та економічною стабільністю, вдалося стабілізувати ситуацію, в тому числі, спростити митні процедури для пришвидшення постачання гуманітарної допомоги та необхідних товарів. Пожвавлення зовнішньоекономічної діяльності в 2023 році позитивно вплинуло на митні надходження, підтверджуючи пряму залежність між обсягами торгівлі та рівнем адміністрованих митних платежів. Це свідчить про те, що розвиток зовнішньої торгівлі є одним з ключових факторів, який визначає фіскальні надходження до державного бюджету.

Аналітиками Світового банку надано результати проведеного аналізу, які свідчать про незначне поліпшення умов здійснення господарської діяльності в Україні, яке майже ідентичне періоду початку повномасштабного вторгнення. Однак, Світовий банк у 2021 році припинив публікувати щорічний звіт Doing Business та розробив новий проект під назвою Business Ready – проект, що мав на меті продовжити оцінку регуляторного середовища для ведення бізнесу, але з використанням більш сучасних методів та більшої прозорості. Перша експериментальна версія індексу, презентована у жовтні 2024 року, стала першим кроком до створення нового глобального рейтингу, покликаного об'єктивно оцінити діловий клімат у різних країнах світу. Автори проекту прагнуть уникнути долі індексу Doing Business, репутація якого була підірвана скандалами, пов'язаними з маніпуляціями даними та конфліктом інтересів.

Для запобігання подібних ситуацій у новому індексі було впроваджено низку механізмів контролю якості даних та забезпечення прозорості дослідження. Зокрема, було залучено незалежних експертів для розробки методології, а також запроваджено строгі правила щодо конфлікту інтересів для

учасників проекту. Крім того, автори індексу планують регулярно публікувати детальні звіти про методику проведення дослідження та використані джерела даних.

Таким чином, автори нового індексу прагнуть створити більш надійний та об'єктивний інструмент для оцінки ділового клімату, який буде вільний від політичних впливів та суб'єктивних оцінок [25, 26].

Проект Business Ready - це масштабне міжнародне дослідження, спрямоване на всебічну оцінку ділового клімату в країнах світу. Індекс B-READY, який є центральним елементом цього проекту, пропонує детальний аналіз понад 1200 показників, охоплюючи 10 ключових аспектів ведення бізнесу. Починаючи з 50 країн у 2024 році, індекс поступово розширюватиметься, охопивши майже всі країни світу до 2026 року.

Цей амбітний проект має на меті створити глобальну інструментальну панель, яка допоможе країнам ідентифікувати свої сильні сторони та слабкі місця в розвитку бізнесу, порівняти себе з іншими країнами та розробити ефективні стратегії для покращення інвестиційного клімату. Індекс B-READY не лише оцінює поточний стан справ, але й виявляє тренди та перспективи розвитку бізнесу в різних країнах.

Завдяки такому комплексному підходу, індекс B-READY стане незамінним інструментом для урядів, бізнесу та міжнародних організацій, які прагнуть приймати обґрунтовані рішення щодо економічного розвитку [26].

Канадський мозковий центр Fraser Institute опублікував один із найочікуваніших щорічних індексів “Economic Freedom of the World 2024”, в якому Україна посіла 150-те місце (165 країн). (Додаток Ж) [26]. Україна значно відстає за всіма ключовими напрямками. Зокрема: за розміром уряду (державні видатки) наша країна посіла 131-те місце; за правовою системою та захистом прав власності — 112-те місце; у сфері монетарної політики — 155-те місце; за свободою торгівлі — 131-те місце; за регуляцією — 152-те місце.

Все ж, українська економіка прагнула продемонструвати стійкість після початку повномасштабного вторгнення. Незважаючи на численні виклики, такі як блокада портів та логістичні перебої, зовнішньоекономічні зв'язки України

поступово відновлювалися. Здатність зовнішньої торгівлі швидко адаптуватися до змін стримується неефективною роботою державного апарату. Непрозорість процедур, надмірна бюрократія та адміністративний тиск ускладнюють ведення зовнішньоекономічної діяльності. Тож, можемо спостерігати двосторонній вплив: державне управління впливає на митну справу, а митна справа, у свою чергу, впливає на державне управління. Для ефективного розвитку міжнародної торгівлі необхідно знайти золоту середину між спрощенням умов ведення бізнесу та забезпеченням необхідного рівня контролю для дотримання закону та захисту національних інтересів [29, с. 63].

Оскільки значна частина державного бюджету формується за рахунок митних платежів, будь-які спроби зменшити митний тиск стикаються з опором, що призводить до поширення тіньових схем в імпорті: підміна даних в митних деклараціях (що призводить до зниження реальної митної вартості), підміна коду товару, навмисне зменшення показників ваги (так званий «сірий імпорт»), або шляхом незаконного ввезення товарів, зокрема шляхом їх приховування, особливо якщо це дорогі товари або підробки. Зазначені бізнесові дії спровоковані комплексом системних проблем, і надмірним тиском з боку державних органів, і непрозорими митними процедури, недосконалим законодавством, відсутністю ефективного контролю за імпортом, і звичайно - корупцією. Як висновок, синергія цих факторів створює сприятливе середовище для тіньових схем, і бізнесу “по-чорному” [30]. Безсумнівно, у процесі регулювання ЗЕД митні органи відіграють ключову роль за рахунок здійснення контролю за переміщенням товарами митного кордону. Основна мета їхньої діяльності – забезпечення дотримання митного законодавства, захист національної економіки від недобросовісної конкуренції та збереження національної безпеки.

Беручи до уваги ст. 544 Митного кодексу України, забезпечення справляння митних платежів, контроль за правильністю обчислення, своєчасністю та повнотою їх сплати – одне з найважливіших завдань митних органів [18]. Відповідно, більш ніж 50% доходу Державного бюджету України забезпечують митні органи виходячи з розпису держбюджету. А в ПКУ (ст.19-

2.1.3.) зазначається, що Міністерство фінансів України забезпечує формування та реалізацію державної фінансової та митної політики за рахунок прогнозування, аналізу надходжень податків, зборів, платежів, визначених ПКУ, Митним кодексами, Законом України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” [18, 31, 32]. Надходження податків значною мірою залежать від багатьох чинників, таких як джерела доходів бюджету, загальний стан економіки, законодавство, міжнародні угоди та інші фактори [31]. Митна служба також не стоїть осторонь, і Положенням № 227 надає Мінфіну пропозиції щодо проекту бюджету, що базується на аналізі макроекономічних показників та глобальних економічних тенденцій для визначення очікуваних податкових надходжень [33]. Мінфін, в свою чергу розробляє прогнози щодо надходжень до державного бюджету на середньострокову перспективу, використовуючи для цього показники макроекономічного розвитку, такі як ВВП, інфляція, зайнятість, та аналізуючи виконання бюджету в попередніх бюджетних періодах.

Звіт Рахункової палати України про результативність аудиту ефективності свідчить про забезпечення ДПС за період 2021–2023 рр. та I півріччі 2024 р. заходів, які спрямовані на поліпшення процедури оскарження адміністративного та судового характеру в умовах повномасштабного вторгнення [30]. Внаслідок уповільнення розгляду податкових спорів та зменшення суми позовних вимог до податкової служби в умовах військового стану, надходження до бюджету за рішеннями судів на користь податкової суттєво скоротилися. За останні роки держава отримала лише 2,9 млрд грн за такими рішеннями. З 40,4 тисяч оскаржених платниками податків рішень податкових органів на загальну суму 311,4 млрд грн, податкова служба залишила без змін 72,6% рішень (на суму 276,9 млрд грн), а скасувала лише 27,4% (на суму 34,5 млрд грн), задовольнивши таким чином скарги платників податків.

Ідентична ситуація із Звітом Розрахункової палати щодо діяльності митниці. Для забезпечення виконання платниками податків зобов’язань, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 09 березня 2022 року № 236 щодо сплати відстрочених митних платежів, митні органи здійснюють

постійний моніторинг стану розрахунків, аналізуючи інформацію про сплачені суми та строки платежів [35]. Відповідно до укладеного договору про інформаційну взаємодію, Державна митна служба має доступ до даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Це дозволяє митним органам отримувати актуальну інформацію про суб'єктів господарювання, що спрощує митне оформлення та підвищує ефективність контролю за дотриманням митного законодавства [37].

З метою мінімізації ризиків непогашення підприємствами відстрочених митних платежів у зв'язку з їх ліквідацією або банкрутством, митні органи здійснюють постійний моніторинг даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, а також Єдиного державного реєстру судових рішень. Зокрема, проводиться аналіз інформації про відкриття проваджень у справах про банкрутство або припинення діяльності підприємств, яким надано відстрочку платежів.

З метою координації контролю за сплатою митних платежів, інформація про платників, які скористалися відстроченням платежів і мають заборгованість, передається податковим органам за їхнім місцезнаходженням. Однак, зважаючи на особливий період воєнного стану, проведення планових та позапланових митних перевірок, зокрема щодо своєчасності, достовірності та повноти нарахування та сплати митних платежів, тимчасово призупинено. Розпочаті раніше перевірки також підлягають зупинці до закінчення або скасування воєнного стану на території України [18]. У зв'язку з введенням воєнного стану, митні органи тимчасово призупинили проведення документальних перевірок та надсилання платникам податків повідомлень про результати таких перевірок, зокрема, податкових повідомлень-рішень. Однак, після скасування воєнного стану митні органи матимуть право відновити ці процедури та направити платникам, які порушили митне законодавство, податкові повідомлення-рішення про визначення грошових зобов'язань відповідно до вимог Митного кодексу України. Державна митна служба здійснює комплекс заходів з удосконалення автоматизованої системи митного оформлення "Інспектор", спрямованих на підвищення ефективності форматологічного контролю митних декларацій. Ці

заходи реалізуються відповідно до Порядку створення та впровадження програмних продуктів, затвердженого наказом Держмитслужби № 237, і передбачають технічне доопрацювання як системи "Інспектор", так і інших компонентів Єдиної автоматизованої інформаційної системи митних органів [36].

Недостатня взаємодія між фінансовим блоком уряду та податковими органами призвела до неточностей у прогнозуванні податкових надходжень і ускладнила оперативне реагування на зміни в економіці, що призвело до недоотримання державним бюджетом майже 59 млрд.грн. митних платежів [34]. Дані, наведені в додатках дають підстави стверджувати, що виконання плану з надходжень до бюджету було досягнуто Держмитслужбою виключно у 2021 році. Дії податкової та митної служб, спрямовані на наповнення бюджету, виявилися недостатньо результативними. Попри встановлений план у 487 млрд грн, Державна податкова служба та Державна митна служба не змогли забезпечити повне наповнення державного бюджету у 2023 році, систематично відстаючи від запланованих показників. Аналіз виконання Державною митною службою України планових показників за 2023 рік свідчить про певні відхилення від запланованих обсягів надходжень. Незважаючи на те, що загальна сума зібраних митних платежів склала 839,4 млрд грн (97,7% від індикативних показників), виконання планових показників склало лише 94,2% (372,5 млрд грн з 395,3 млрд грн). Це означає, що до державного бюджету недоотримали 22,8 млрд грн. Слід зазначити, що така тенденція до недоотримання планових надходжень спостерігається не лише у 2023 році, а й у наступних періодах [31]. Період з 2019 по 2023 рік характеризувався високою волатильністю зовнішньоекономічної діяльності України. Спад у 2019-2020 роках був обумовлений глобальною пандемією COVID-19, яка призвела до обмеження міжнародної торгівлі та логістичних ланцюгів. У 2021 році спостерігалось часткове відновлення зовнішньоекономічних зв'язків завдяки послабленню карантинних заходів. Однак, повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році призвело до руйнування критичної інфраструктури, перебоїв з енергопостачанням та логістичних проблем, що суттєво обмежило

зовнішньоекономічну активність України. Лише згодом почалось поступове відновлення окремих напрямків зовнішньої торгівлі.

Глибокий аналіз митного та податкового законодавства 2022 року вказує на прямий зв'язок між значним скороченням податкових надходжень та масштабним звільненням від податків при імпорті товарів, які не були критично необхідними для протидії російській агресії. Зокрема, впродовж квітня-червня 2022 року було надано пільг на суму 42,1 млрд грн, що включало 26,2 млрд грн пільг при ввезенні автомобілів громадянами, 13,3 млрд грн пільг для спрощеної системи оподаткування та 2,6 млрд грн пільг зі сплати мита підприємствами. Таким чином, можна стверджувати, що саме ці податкові пільги стали однією з основних причин значного падіння податкових надходжень у 2022 році.

Для забезпечення оборонних потреб країни та стабілізації енергетичного сектору у 2022 році були запроваджені значні податкові пільги. Зокрема, відстрочення митних платежів для Міноборони та ЗСУ на суму 4 млрд грн, звільнення від акцизу сировини для виробництва підакцизних товарів та пільги на імпорт електрогенераторів (3,8 млрд грн за листопад-грудень) дозволили забезпечити армію необхідним обладнанням та стабілізувати енергопостачання. Однак, такі заходи призвели до значного скорочення податкових надходжень до бюджету. Крім того, встановлення знижених ставок ПДВ та акцизного податку на пальне зменшило надходження від імпорту пального на 46,2 млрд грн у березні-вересні 2022 року. Незважаючи на часткове відновлення оподаткування пального у вересні, обсяги недоотриманих податків у жовтні-грудні склали 20,7 млрд грн [32].

Запровадження податкових пільг є ефективним інструментом економічної політики, однак для запобігання зловживань та забезпечення їх цільового використання необхідно встановити чіткий і дієвий механізм контролю. Зокрема, слід проводити регулярні документальні перевірки, спрямовані на підтвердження дотримання усіх вимог митного законодавства суб'єктами господарювання, які скористалися такими пільгами. Відсутність ефективної взаємодії та автоматизованого обміну інформацією між органами, відповідальними за нарахування та стягнення митних платежів, призводить до

низки негативних наслідків. Зокрема, це ускладнює своєчасне виявлення та усунення порушень митного законодавства, перешкоджає ефективному контролю за рухом товарів через митний кордон та призводить до недоотримання державних доходів. Крім того, така ситуація створює сприятливі умови для розвитку корупції та інших негативних явищ у митній сфері [33].

Глибокий аналіз динаміки виконання індикативних показників митними органами України за останні 5 років дозволяє виявити ряд системних проблем, які призводять до неналежного виконання Держмитслужбою своїх фіскальних функцій. Серед основних причин можна назвати: недосконале планування надходжень Міністерством фінансів України, яке не враховує зовнішніх факторів, що впливають на зовнішньоекономічну діяльність, таких як зміна курсу валют, пандемії, військові дії; недостатнє дослідження змін в макроекономічній ситуації; постійні реорганізаційні зміни в структурі митних органів, що негативно впливають на їхню ефективність; неналежний рівень контролю за операціями, що підлягають оподаткуванню, що створює можливості для ухилення від сплати митних платежів; низький рівень компетентності працівників митних органів, особливо в тих підрозділах, які відповідають за адміністрування митних платежів; а також корупційна складова в діяльності митників, яка підриває довіру до митної служби та створює перешкоди для ефективного функціонування митної системи.

Ми здійснили комплексний аналіз даних щодо адміністрування митних платежів митними органами України за період з 2019 по 2024 рік (наведено в додатках К, Л, М, Н). Проведений аналіз митних надходжень за 2023 рік показав, що основну частину доходів забезпечив податок на додану вартість, сплачений при імпорті товарів, загальна сума якого склала 366,16 млрд грн. Це свідчить про значний вплив зовнішньоекономічної діяльності на формування державного бюджету. Водночас, спостерігається позитивна тенденція зростання надходжень акцизного податку з імпортованих підакцизних товарів. Незважаючи на те, що його частка у загальній сумі митних платежів є меншою порівняно з ПДВ, вона демонструє стійку тенденцію до збільшення з 6,1% у 2021 році.

У 2024 році Рахунковою палатою України проведено аудит ефективності на тему “Забезпечення реалізації державної митної політики в умовах воєнного стану” [34], під час якого було встановлено, що Митний контроль за 2022-2023 роки виявив значну кількість порушень – 44,8 тисячі випадків, що призвело до донарахування 3,9 млрд грн митних платежів. Незважаючи на це, імпортери сплатили лише 1,5 млрд грн, що становить лише 39% від загальної суми донарахувань. Крім того, спостерігається стійка тенденція до зростання кількості оскаржень рішень митних органів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, особливо щодо коригування митної вартості та зміни кодів УКТ ЗЕД. Аналіз судової практики свідчить про стійку тенденцію до зростання кількості справ, виграних суб'єктами ЗЕД у спорах з митними органами. Якщо у 2022 році суди скасували рішення митних органів у 219 із 247 справ (88,5%), то у 2023 році кількість скасованих рішень зросла до 353 (85,2% від загальної кількості). При цьому сума скасованих донарахувань також збільшилась з 70,1 млн грн у 2022 році до 119,0 млн грн у 2023 році, що становить відповідно 14% та 16,7% від загальної суми оскаржених донарахувань.

Аналіз діяльності митних органів України виявив дисбаланс у розподілі державних функцій. Незважаючи на те, що загальна чисельність працівників митниці становить лише близько 10 тисяч осіб, на ці органи покладається відповідальність за формування майже третини державного бюджету. Такий диспропорційний розподіл навантаження свідчить про неефективність системи державного управління і створює умови для виникнення низки проблем, зокрема, корупції, неефективного використання ресурсів та зниження якості митного контролю.

2.2 Моніторинг системи управління митними ризиками як одного з основних та дієвих інструментів митного контролю

Система управління митними ризиками є сучасним інструментом, який дозволяє митним органам зосередити свою увагу на найбільш потенційно ризикових об'єктах, таких як товари, транспортні засоби, особи та документи,

що переміщуються через кордон. Це дозволяє ефективніше використовувати ресурси, прискорювати легальну торгівлю та одночасно посилювати боротьбу з контрабандою та іншими видами порушень митного законодавства.

Моніторинг такої системи є невід'ємною частиною її ефективного функціонування. Він дозволяє:

- Оцінити ефективність роботи системи: Порівнюючи заплановані результати з фактичними, можна виявити слабкі місця та розробити заходи щодо їх усунення.
- Виявити нові ризики: Постійний аналіз даних дозволяє виявляти нові тенденції та загрози, які можуть виникнути в митній сфері.
- Внести необхідні корективи: На основі результатів моніторингу можна вносити зміни в алгоритми роботи системи, оновлювати бази даних та вдосконалювати процедури митного контролю.
- Забезпечити прозорість: Моніторинг дозволяє забезпечити прозорість роботи митних органів та підвищити довіру бізнесу.

Останній звіт Держмитслужби свідчить про те, що служба рухається у напрямку вдосконалення системи управління ризиками. Прийняття нових нормативних документів має забезпечити більш точний вибір об'єктів для перевірки та підвищити ефективність митного контролю [36]. Так, протягом 2023 року забезпечено: затвердження наказу Держмитслужби від 07.03.2023 № 84 “Про посилення заходів митного контролю” щодо вжиття заходів контролю при переміщенні порожніх транспортних засобів, а також застосування засобів фотофіксації; оновлення складу Експертної комісії із застосування системи управління ризиками (накази Держмитслужби від 11.01.2023 № 5, від 06.07.2023 № 308 та від 23.11.2023 № 844 “Про внесення змін до наказу Держмитслужби від 23.01.2020 № 22”); внесення змін до наказу Держмитслужби від 29.05.2021 № 305 “Про взаємодію митних органів (їх структурних підрозділів) під час здійснення контролю за практичною реалізацією заходів з управління ризиками”, зокрема з метою виконання рекомендацій, сформованих за результатами внутрішнього аудиту. Зміни затверджені наказом Держмитслужби від 17.08.2023 № 395; внесення змін до наказу Держмитслужби від 24.11.2021 №

936 “Про запровадження функціонування підрозділу митних компетенцій у рамках пілотного проекту” з метою розширення переліку митниць, залучених до реалізації пілотного проекту. Зміни затверджені наказом Держмитслужби від 17.08.2023 № 394; затвердження наказом Держмитслужби від 31.07.2023 № 35 нової редакції Положення про Департамент профілювання митних ризиків; затвердження наказами Мінфіну від 11.04.2023 № 184 та від 10.10.2023 № 539 змін до окремих класифікаторів, що застосовуються під час використання системи управління ризиками, які затверджені наказом Міністерства фінансів України від 20.09.2012 № 1011; затвердження наказом Держмитслужби від 01.09.2023 № 451 показників ефективності виконання завдань та функцій митницями за напрямом застосування системи управління ризиками; розробку проекту змін до “Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю”, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684; підготовку низки листів до митниць щодо використання системи управління ризиками, зокрема щодо застосування переліку індикаторів ризику, зміни/доповнення переліку митних формальностей, скасування митних формальностей, а також листи щодо внесення повної та якісної інформації [36-40].

Для пришвидшення процесу визначення необхідних форм і обсягів митного контролю в системі "Інспектор" було впроваджено систему автоматичного аналізу ризиків на основі спеціальних індикаторів. Це дозволяє митним органам оперативно приймати рішення про подальші дії щодо конкретної декларації. На сьогодні Перелік індикаторів ризику доводиться до митниць програмними методами шляхом оновлення АСМО “Інспектор”.

З метою зменшення впливу людського фактору на митні процеси, автоматизації митних процедур та практичної реалізації вимог наказу Міністерства фінансів України від 04.01.2023 № 6, яким затверджено, в тому числі, “Порядок та умови здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових та експрес-відправленнях”, Держмитслужбою протягом 2023 року розроблено та

запроваджено окремий модуль автоматизованої системи управління ризиками що стосується міжнародних поштових відправлень та експрес-відправлень (МПВ та МЕВ) [41]. Зазначений модуль АСУР повною мірою забезпечує можливість здійснення автоматизованого контролю із застосування системи управління ризиками (як щодо попередньої інформації про переміщення товарів, так і щодо документів, за якими здійснюється декларування) товарів, які переміщуються або пересилаються у МЕВ та МПВ для визначення обсягів та форм митного контролю, необхідних для забезпечення контролю за встановленим порядком переміщення товарів.

За результатами проведеної системної аналітичної роботи сформовано пропозиції щодо можливостей удосконалення роботи системи управління ризиками в частині запровадження електронного реєстру інструментів (профілів ризику та індикаторів ризику), удосконалення процедури створення та програмної реалізації профілів ризику, створення комплексної системи моніторингу застосування СУР та можливостей використання інструментів штучного інтелекту (ML) в цілях аналізу, виявлення та оцінки ризиків з подальшою розробкою практичних заходів з управління ризиками (в тому числі інструментів автоматизованого розпізнавання зображень, отриманих в результаті сканування вантажних скануючих систем стаціонарного типу) [41].

Протягом 2023 року Державна митна служба активно працювала над удосконаленням системи управління ризиками, в результаті чого було розроблено та введено в дію 33 нових електронних профілі ризику (далі – ПР), зокрема, з метою:

1. контролю (за різними напрямками) за переміщенням (пересиланням) товарів у міжнародних поштових та експресвідправленнях;

2. контролю зовнішньоекономічних операцій суб'єктів ЗЕД, щодо яких за результатами проведення документальних перевірок виявлено порушення законодавства з питань митної справи;

3. додаткового контролю за переміщенням товарів безпосередньо у пунктах пропуску тощо [18].

З метою оптимізації функціонування ПР та для більш ефективного та раціонального їх застосування здійснено певні кроки в нормативному забезпеченні: схвалено рішення щодо внесення змін до 39 ПР; схвалено рішення щодо призупинення дії 5 ПР.

У зв'язку зі зміною законодавчих та нормативно-правових актів, які враховано при розробці ПР, а також враховуючи той факт, що алгоритми роботи окремих ПР є морально та технічно застарілими, схвалено рішення щодо припинення дії 13 ПР, зокрема, щодо: контролю за переміщенням товарів за митними деклараціями типу "ЕА", контролю виконання митних формальностей, визначених за результатами аналізу попередньої інформації від морського агента тощо. Також варто зазначити, що в автоматизованій системі управління ризиками на сьогодні функціонують ПР, до яких входять окремі об'єкти контролю припинених ПР; схвалено рішення щодо введення в дію нової стандартної умови аналізу, що застосовується до суб'єктів ЗЕД, які отримали спрощення, передбачені Конвенцією про процедуру спільного транзиту. Також внесено зміни до трьох вже діючих стандартних умов аналізу; з метою визначення пріоритетних напрямів розробки та впровадження заходів з управління ризиками схвалено оновлений Реєстр ризиків на 2023 рік [36].

Автоматизована система управління ризиками продемонструвала високу ефективність у 2023 році. З більш ніж 2,5 мільйонів опрацьованих декларацій, система самостійно визначила, що для 47,2% з них не потрібно проводити додаткові перевірки, а для 3,76% необхідний повний митний огляд [36].

Згідно з новими підходами у розрахунку показника "Частка митних декларацій, щодо яких за результатами виконання митницями Держмитслужби визначених АСУР митних формальностей було фактично виявлено розбіжності", метою якого є здійснення ефективного контролю за результатами застосування АСУР, Департаментом ініційовано впровадження елемента розрахунку "АСУР центр", що відображає рівень ефективності виконання визначених АСУР митних формальностей загалом по системі у звітному періоді. Отже, методикою розрахунку зазначеного показника встановлено залежність результатів роботи окремого територіального органу від загального (системного) рівня

ефективності виконання митних формальностей, що надає більшої об'єктивності процесу оцінювання.

Таким чином, у 2023 році загальне значення показника “Частка митних декларацій, щодо яких за результатами виконання митницями визначених АСУР митних формальностей було фактично виявлено розбіжності”, складало 9% (2022 рік – 7%; 2021 рік – 6%) [36]. Крім цього, Наказом 451 встановлено такий показник комплексної оцінки митниць, як “Оцінка ефективності здійснення митного огляду за ініціативи посадової особи внаслідок застосування СУР”. У 2023 році ефективність системи управління ризиками зросла на 5 відсоткових пунктів порівняно з попереднім роком і досягла 26%. При цьому загальна кількість митних декларацій, що потребували додаткової перевірки, залишилася незмінною на рівні 1% (Додаток 3) [41].

У 2023 році для оцінки ефективності виконання митницями завдань впроваджено показник “Ефективність форм та обсягів митного контролю, визначених посадовими особами Координаційно-моніторингової митниці на підставі результатів застосування системи управління ризиками” та запроваджено методику його розрахунку.

Система управління ризиками координаційно-моніторингової митниці продемонструвала ефективність 58% у четвертому кварталі 2023 року при визначенні необхідних заходів митного контролю.

Які ж аспекти митної справи потребують реформації та вдосконалення з метою поліпшення виконання митницею фіскальної функції:

1. **Законодавство.** Кодифікація митного законодавства: створення єдиного кодексу митного права, який би усунув суперечності та неточності, а також забезпечив чітке та зрозуміле регулювання митних відносин. Гарантування стабільності законодавства: запровадження мораторію на внесення змін до Митного кодексу протягом певного періоду після його прийняття, за винятком випадків, пов'язаних з усуненням критичних недоліків або адаптацією до міжнародних стандартів. Спрощення митних процедур: зменшення кількості документів, необхідних для оформлення митних декларацій, та автоматизація митних процедур. Гармонізація з європейським

законодавством: активне впровадження європейських стандартів і практик у митну сферу.

2. **Організаційна структура.** Оптимізація структури митних органів: перехід до функціональної структури, яка б забезпечувала чіткий розподіл відповідальності та підвищувала ефективність роботи. Створення самостійного митного органу: виведення Державної митної служби України з-під впливу інших міністерств та надання їй статусу самостійного центрального органу виконавчої влади. Децентралізація управління: делегування повноважень на регіональний рівень з метою підвищення оперативності прийняття рішень.

3. **Планування та прогнозування.** Вдосконалення системи прогнозування: розробка більш точних моделей прогнозування зовнішньоекономічної діяльності та наповнення державного бюджету митними платежами. Залучення експертів: залучення незалежних експертів для оцінки та коригування прогнозів. Гнучкість планування: розробка механізмів оперативного коригування планів у разі зміни зовнішніх умов.

4. **Контроль.** Посилення внутрішнього контролю: створення ефективної системи внутрішнього контролю в митних органах, включаючи ротацію кадрів, анонімне опитування працівників та інші заходи. Зміцнення зовнішнього контролю: розширення повноважень контролюючих органів, зокрема Рахункової палати, щодо перевірки діяльності митних органів. Прозорість та відкритість: забезпечення широкого доступу громадськості до інформації про діяльність митних органів.

5. **Інституційні зміни.** Підвищення професіоналізму кадрів: проведення регулярних тренінгів та підвищення кваліфікації митних службовців. Забезпечення конкурентної заробітної плати: підвищення рівня заробітної плати митників для залучення та утримання кваліфікованих кадрів. Боротьба з корупцією: впровадження ефективних механізмів запобігання та виявлення корупції в митній сфері.

6. **Співпраця з міжнародними організаціями.** Активне співробітництво з митними адміністраціями інших країн: обмін досвідом та

перейняття кращих практик. Участь у міжнародних проектах: впровадження міжнародних стандартів та інструментів у сфері митного оформлення.

Інформаційні технології. Впровадження сучасних інформаційних систем: активне використання інформаційних технологій для автоматизації митних процедур та підвищення прозорості. Інтеграція інформаційних систем: створення єдиної інформаційної системи, яка б об'єднувала всі митні органи та інші зацікавлені сторони [42, с. 81].

Реалізація цих пропозицій дозволить суттєво підвищити ефективність роботи митних органів, забезпечити виконання фіскальних функцій держави та сприяти розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ЯК СПОСОБУ НАБЛИЖЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА СПРОЩЕННЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР

3.1 Зарубіжний досвід застосування системи управління митними ризиками: можливості його імплементації в Україні.

Трансформація системи управління митними ризиками розглядається науковцями та практиками як ключовий елемент модернізації митної служби та мотив створення сприятливого бізнес-середовища, тим самим задовольняючи оптимізацію митного контролю, спрощення митних процедур та підвищення ефективності боротьби з контрабандою та ухиленням від сплати митних платежів. Врахування зарубіжного досвіду може бути корисним, адже це дозволить систематизувати впровадження певних заходів системи управління митними ризиками, демонструючи значні переваги цього підходу у спрощенні митних процедур, підвищенні ефективності митного контролю та зменшенні корупції. Адже, адаптація зарубіжного досвіду та його імплементація в українську систему управління митними ризиками реально створює пріоритетність напрямків трансформації, серед яких першочерговим є цифрова трансформація, за рахунок впровадження якої можлива електронна взаємодія та досягнення певних змін в даній царині. Не менш важливим є застосування ризикоорієнтованого підходу в управлінні митними ризиками, адже це передбачає врахування великої кількості факторів, включаючи поведінку платників податків, характеристики товарів, країни походження, динамічне оновлення профілів ризику, індивідуалізацію підходів, використання аналітики великих даних. Співпраця з бізнесом є також одним з найважливіших аспектів успішної імплементації системи управління митними ризиками, адже взаємодія з бізнесом дозволяє покращити ефективність митного контролю, зменшити адміністративний тиск на бізнес з урахуванням того фактору, що спільна робота над спрощенням процедур та зменшенням кількості необхідних документів сприяє створенню більш сприятливого бізнес-середовища, підвищення довіри до

митниці. Міжнародне співробітництво є також невід'ємною частиною ефективного управління митними ризиками. Глобалізація торгівлі та зростання транснаціональної злочинності вимагають від країн об'єднання зусиль для боротьби з контрабандою, ухиленням від сплати митних платежів та іншими видами незаконної діяльності за рахунок: участі у міжнародних проектах, обміну досвідом з іншими країнами, уніфікації процедур. Саме глобалізація торгівлі та розвиток технологій суттєво вплинули на митну справу, спричинивши активне впровадження митницями в усьому світі систем управління ризиками за рахунок використання яких можливо протистояти сучасним викликам міжнародної торгівлі.

Міжнародний досвід у сфері управління митними ризиками дійсно багатий і цінний для країн, які прагнуть оптимізувати свою митну діяльність та підвищити ефективність боротьби з незаконною діяльністю. Отже, цілком доречним є зосередження уваги на ключових елементах системи управління митними ризиками.

Сучасні реалії вимагають від митної системи України постійного розвитку та вдосконалення, зокрема, шляхом формування нової концепції управління ризиками. Удосконалення діючої моделі системи митними ризиками, яка розглянута нами в першому розділі, має бути спрямоване на мінімізацію корупційних ризиків та забезпечення прозорості роботи митних органів, що є ключовим фактором для підвищення довіри з боку бізнесу та громадськості. Слід підкреслити, що незважаючи на різноманітність національних митних систем, існує спільний фундамент, запроваджений Всесвітньою митною організацією та відповідними міжнародними нормами. Цей спільний знаменник забезпечує певну уніфікацію митних процедур та сприяє спрощенню міжнародної торгівлі. СОТ визначає управління ризиками як один з ключових інструментів підвищення ефективності митної служби. В додатках наведено інформацію щодо доцільності акцентування уваги на Генеральній угоді про тарифи і торгівлю 1994 р.; Угоді про застосування статей VI, XVI і XXIII Генеральної угоди про тарифи і торгівлю 1994 року (Антидемпінгова угода) [38]; Угоді про субсидії і компенсаційні заходи, яка регулює питання субсидій та компенсаційних заходів,

які можуть спотворювати умови конкуренції на світовому ринку [45]; Угоді про торгові бар'єри, що пов'язані з оцінкою відповідності, цією угодою встановлено правила для технічних бар'єрів у торгівлі, які можуть бути пов'язані з вимогами до безпеки, охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища тощо [46].

Нами акцентовано увагу на необхідності спрощення митних процедур, зазначених факторами, наведеними в ГАТТ та інших угодах в рамках СОТ, які стосуються питань митного оформлення та управління ризиками. Ці угоди, поряд з ГАТТ, створюють міжнародну правову основу для розвитку систем управління ризиками в митній справі.

Фундаментальним документом, який визначає сучасні підходи до митного оформлення, прийняття та подальші оновлення якої були знаковими подіями в розвитку міжнародної торгівлі є Кіотська конвенція, відповідно до якої ризик –“ймовірність недотримання митного законодавства, а аналіз ризику передбачає систематичне використання доступної інформації для визначення частоти виникнення виявлених ризиків та прогнозування їх наслідків. Відповідно, оцінювання ризику передбачає систематичне визначення пріоритетів управління ризиком, шляхом аналізу та порівняння їх рівнів із встановленими стандартами, прогнозованими ступенями ризику та іншими критеріями” [47]. Приєднання України до Кіотської конвенції у 2006 році було важливим та знаковим кроком, і цьому є певні пояснення: синхронізація з міжнародними стандартами, підвищення ефективності митного контролю, спрощення митних процедур, інтеграція в світову економіку. Однак, приєднання України до Конвенції було лише першим кроком, адже Україна і далі продовжувала працювати над вдосконаленням своєї митної системи відповідно до вимог Конвенції. Перші кроки у напрямку впровадження системи управління ризиками в Україні були зроблені у 1999 році, коли Оперативна митниця розробила власну методологію оцінки ризиків [48]. Вибір ДМС України був зорієнтований на використання комбінованого варіанту зорієнтованого на синергію власної системи аналізу й управління митними ризиками та існуючих практик. Отже, було сформовано власну систему, яка була зорієнтована на апробацію міжнародних стандартів та кращий зарубіжний досвід [49, с. 29].

З 2006 року Державна митна служба України почала використовувати автоматизовану систему аналізу ризиків, яка дозволяє проводити оцінку ризиків в реальному часі під час оформлення митних декларацій [50]. Завдяки автоматизованому аналізу даних, митна служба України змогла реалізувати принцип вибіркової контролю, що дозволяє зосередити увагу на потенційно небезпечних вантажах і прискорити оформлення добросовісних платників. Отже, проведені дослідження дають підстави стверджувати, що період еволюції управління ризиками у митній службі України охоплює три основні етапи.

Окремо зосередимо увагу на зарубіжному досвіді управління ризиками в митних органах, приділивши увагу досвіду Італії, Великої Британії, Польщі і Німеччини та Франції. Європейські країни мають багатий досвід як у впровадженні європейських стандартів, так і в подоланні організаційних труднощів, що виникають у процесі таких реформ, тому їхній досвід є для нас найбільш релевантним.

Італійський досвід здійснення процесу управління ризиками представляється логічною, інтерактивною системою з постійно оновлюваною інформацією. Формування системи управління ризиками пов'язують з чотирма основними етапами: (1) визначенням цілей управління ризиками на основі комплексного оцінювання факторів, що впливають на діяльність організації; (2) аналізом ризиків задля майбутньої класифікації та проведення каталогізації; (3) обробкою ризиків задля побудови профілів ризиків, об'єктивних і суб'єктивних, та визначення потенційних наслідків кожної загрози, що дозволяє пріоритизувати заходи та зосередити зусилля на найважливіших аспектах; (4) моніторингом, який має ознаки безперервності та здійснювати оцінювання стратегії для використання в управлінні ризиками. Завдяки впровадженню ефективного управління ризиками італійські митниці досягли значних успіхів: постійний контроль над найсерйознішими правопорушеннями, зменшення корупції, прискорення митного оформлення, оптимізація ресурсів, збільшення митних платежів та рух до інтеграції з іншими відомствами.

Італійська система управління ризиками спрямована на досягнення таких результатів: скорочення часу оформлення, зниження витрат на митне

оформлення, підвищення ефективності контролю та забезпечення гарантованих термінів митного оформлення. В якості адаптації для України даний досвід є взірцевим з огляду на суттєве скорочення черг під час здійснення митних формальностей у пропускних пунктах пропуску та наявні більше ніж двадцять секторів з характерними для них профілями ризику та певними наборами індикаторів. Італійські експерти рекомендують Україні активніше залучати авторизованих економічних операторів та впровадити власну систему критеріїв для їх відбору, а також ефективніше використовувати інформацію про ввезення товарів та вживати заходи щодо впровадження “зеленого каналу”. Спільний проєкт Італії та Албанії показав, що міжнародна співпраця в митній сфері є ефективним інструментом боротьби з митним шахрайством та забезпечення справедливої конкуренції на ринку.

Ієрархічно італійська митна служба підпорядковується Міністерству фінансів, Агентство виступає головним митним органом країни, яке структурно має два комітети (Керівний та стратегічної координації) департаменти, Ревізійну комісію, відповідні відділи. З 1997 року розпочалась побудова автоматизованої системи управління ризиками з включенням в основу методологічної, організаційної та технічної складової. Система побудована відповідно до стандартів Кіотської конвенції, а її функціонування забезпечує ефективне управління ризиками, з виокремленням доцільності оперативного підключення до центрального комплексу митного інспектора та отримання автоматичного рішення і прийняття подальших обґрунтованих рішень.

Велика Британія має складну міжнародну систему із забезпеченням тотального порядку під час переміщення товарів через митний кордон. Основними завданнями цього процесу є забезпечення дотримання митного законодавства, стягнення митних платежів, спрощення митних процедур за допомогою електронних систем та проведення контрольних заходів [51]. Велика Британія має власну митну тарифну систем із встановленням ставок мит для різних груп товарів, які визначаються як відсоток вартості товару або в якості фіксованої суми. В якості зручності суб'єктів міжнародної торгівлі забезпечують

електронними системами митного декларування з метою спрощення та прискорення процесу експорту та імпорту.

Вихід Великої Британії з Європейського Союзу суттєво змінив правила торгівлі та митного оформлення товарів. Нові митні процедури, введені після Brexit, передбачають посилений контроль та більш ретельну перевірку товарів, що експортуються та імпортуються до країни. Це вимагає від учасників зовнішньоекономічної діяльності детального вивчення та дотримання нових вимог митного законодавства.

Нормативно-правове забезпечення Великої Британії, що створене для регулювання сфери протидії митних правопорушень складається з безлічі актів, кодексів, законів, які охоплюють багатогранність митної діяльності. Ключовими правовими документами є: (1) “Митний закон 2018” (Customs Act 2018) [52]; (2) “Закон про боротьбу з підробкою” (Trade Marks Act) [53]; (3) “Митний закон 2015” (Customs and Excise Management Act) [54]; (4) “Закон про боротьбу зі зловживанням ринком” (Market Abuse Regulation) тощо. Трикомпонентна модель управління ризиками лежить в основі роботи Британської митниці [55]: використання автоматизованого аналізу даних, використання розвідувальної інформації та професійній інтуїції митників.

Більша частина товарів, які ввозяться до Великої Британії з ЄС, оформлюється за спрощеною процедурою, яка не передбачає детальної митної декларації. Це ускладнює ефективний митний контроль, оскільки відсутня необхідна інформація про товари. Завдяки автоматизованій системі оцінки ризиків, митні органи можуть оперативно виявляти потенційні загрози та вживати необхідних заходів для забезпечення безпеки країни.

Переїняття досвіду Великої Британії у сфері митного контролю дозволить Україні підвищити ефективність митної служби, зменшити корупцію, спростити процедури для добросовісних платників та інтегруватися у світові торговельні системи. Автоматизація процесів та прозорість системи забезпечать швидке виявлення порушень та підвищать довіру до митних органів.

Комплексність та ефективність характеризують Досвід Польщі та Німеччини в питаннях митних правил. Завдяки сучасним технологіям, обидві

країни значно покращили ефективність митного контролю, автоматизувавши процес перевірки товарів. Особливу увагу приділяють автоматизації процесів обробки митної інформації, що дозволяє оптимізувати роботу митних органів. Найважливішим аспектом є кадрова політика і систематичне підвищення кваліфікації митників та інших працівників, відповідальних за митний контроль [56, с.29]. Між польською та німецькою митницею, а також митними органами інших країн існує ефективний механізм обміну розвідувальною інформацією.

У Польщі, як і в будь-якій іншій країні, існує розвинута система митних законодавчих актів, наприклад “Закон про мито та тарифи” – встановлює ключові правила, щодо визначення митних тарифів, ставок мита при експорті та імпорті товарів. Закон детально описує процедури оформлення митних декларацій та проведення митних оглядів [57]. “Закон про митний контроль” визначає порядок здійснення митного огляду товарів, що перетинають кордон Польщі, включаючи документальну перевірку та фізичний огляд вантажів [58]. “Закон про митну службу” детально регламентує діяльність митників, визначаючи їх права, обов’язки та відповідальність. Також закон встановлює порядок відбору, підготовки та підвищення кваліфікації митних працівників.

Хоча митні органи Польщі, як і в більшості країн ЄС, підпорядковані Міністерству фінансів, система управління ризиками в цій країні має децентралізований характер. На відміну від України, де всі ризики визначаються на центральному рівні, в Польщі кожна митна палата розробляє власні профілі ризиків, що дозволяє більш ефективно реагувати на місцеві особливості. Польська система управління митними ризиками відзначається високою ефективністю завдяки централізованій базі даних, регіональним профілям ризиків та тісній співпраці з європейськими партнерами. Цей підхід дозволяє своєчасно виявляти та нейтралізувати митні ризики, зменшуючи втрати бюджету та забезпечуючи дотримання митного законодавства. Українська митна служба може значно покращити свою роботу, взявши на озброєння досвід польських колег. Чинним фактором успішного застосування методів управління ризиками в Польщі є гармонізація національного законодавства з нормами ЄС, зокрема Митного кодексу, та наявність сучасної інфраструктури митних органів [59].

Митна система Німеччини базується на Митному кодексі, який встановлює фундаментальні правила для міжнародної торгівлі, визначаючи умови ввезення та вивезення товарів, а також порядок митного контролю [60]. “Закон про мито та митні платежі” (1) обґрунтовує дієві правила нарахування мита та інших митних платежів, (2) регламентує ставки мита, (3) визначає процедуру обрахунку податків та експорту товарів з митної території Німеччини. Закон про митні органи детально описує, як працюють митні служби, які їхні повноваження та як вони співпрацюють з іншими державними органами для боротьби з порушеннями митного законодавства.

Головна мета системи управління ризиками в німецькій митниці полягає в автоматизованій оцінці ризиків на основі наявних даних з метою мінімізації втрат державного бюджету через не сплату митних платежів. Така система дозволяє детально класифікувати ризики за різними критеріями, такими як природа товару, країна походження та учасники ЗЕД, що дає змогу більш точно оцінювати потенційні загрози. Німеччина відзначається плідним діалогом між митними органами та бізнесом, що спрямований на боротьбу з контрабандою та шахрайством у ЗЕД. Митні органи Німеччини зосереджують особливу увагу на контролі товарів, що надходять із країн, які не є членами ЄС. Німецький Центр аналізу ризиків (Riskoanalyse Zoll – ZORA) відповідає за розробку профілів ризику для митних органів [61]. Німецька система управління ризиками має три рівні підпорядкування: центральний орган, регіональні відділення та місцеві митниці. Основна увага на першому рівні приділяється розробці стратегій управління ризиками, пов’язаними з податковими операціями. На регіональному рівні відбувається безпосередня оцінка та коригування системи управління ризиками, а за потреби, внесені зміни розглядаються на федеральному рівні. На місцевому рівні інструменти управління ризиками безпосередньо застосовуються податковими органами для вибору об’єктів для податкових перевірок. На додаток до централізованого аналізу ризиків, існує децентралізована оцінка учасників ЗЕД (DEBBI), яка дозволяє детальніше розглянути кожного нового партнера по бізнесу. Країна може значно покращити свою митну систему, взявши за приклад Польщу та Німеччину. Ці країни

успішно застосовують сучасні ІТ-рішення для аналізу даних та прийняття рішень на основі ризиків, що дозволяє їм ефективно виявляти порушників митного законодавства. Крім того, їхня тісна інтеграція в європейські структури сприяє високому рівню стандартизації процедур та обміну інформацією. Прозорість та підзвітність систем управління митними ризиками в цих країнах є гарантією довіри бізнесу та громадськості.

Франція, як одна з провідних європейських країн, також має багатий досвід у сфері митного контролю та управління ризиками. Їхня система характеризується високим рівнем автоматизації, використанням сучасних технологій та ефективним управлінням людськими ресурсами. Тому, варто розглядати французький досвід з огляду на наступні концепції: європейська інтеграція - Франція, як член ЄС, активно бере участь у формуванні єдиної митної політики ЄС, що забезпечує високий рівень стандартизації процедур та обміну інформацією; комплексний підхід - французька система управління митними ризиками базується на комплексному підході, який включає як автоматизацію процесів, так і розвиток людського капіталу; фокус на аналізі даних - французькі митні органи активно використовують аналітику великих даних для виявлення нових схем контрабанди та ухилення від сплати мит. Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що елементи французької системи дійсно можна адаптувати в Україні.

3.2. Рекомендації щодо удосконалення системи управління митними ризиками

Система управління митними ризиками є важливим інструментом для забезпечення ефективного митного контролю, спрощення процедур для добросовісних учасників зовнішньоекономічної діяльності та запобігання незаконним діям. Мита та митні ризики тісно пов'язані між собою і утворюють складну систему взаємодії, мито створює умови для виникнення певних ризиків, а митні ризики, в свою чергу, визначають необхідність застосування митних тарифів. Безсумнівно, мито породжує митні ризики за рахунок стимулювання

контрабанди, заниження митної вартості, неправильної класифікації товарів, ухилення від сплати податків.

Механізм дії мит на економіку країни є досить складним і багатограним, і він впливає не тільки на різні сектори економіки, а також на поведінку як виробників, так і споживачів. За роки незалежності українська митниця зазнала численних реформ, що супроводжувалися кардинальними змінами в організаційній структурі та напрямках державної політики. Незважаючи на це, ефективність роботи митниці залишається під питанням. Зростання надходжень до бюджету, як правило, відбувається всупереч, а не завдяки зусиллям митних органів. Більше того, об'єднання митниці з податковою службою призвело до значного зменшення уваги до таких важливих функцій, як забезпечення безпеки держави. Відсутність чітко визначених функцій і статусу митних органів в системі державних інституцій призводить до правової невизначеності, що, в свою чергу, створює перешкоди для ефективної реалізації державної митної політики та, як наслідок, негативно впливає на загальну економічну ситуацію в країні. Митниця, будучи першим державним органом, який стикається з товарами та транспортними засобами на кордоні, має вирішальне значення для безпеки суспільства. Її ефективна робота є гарантією того, що на внутрішній ринок не потраплять небезпечні для здоров'я людей та довкілля товари, а також товари, ввезення яких заборонено законодавством [62]. Також митниця має значний вплив на структуру українського ринку, застосовуючи митні тарифи та нетарифні обмеження, вона може регулювати асортимент товарів, їхню якість та ціну, сприяючи розвитку вітчизняного виробництва та забезпечуючи сприятливі умови для внутрішнього ринку [63].

Державна митна служба України, з часу об'єднання з податковою службою, сприймається переважно як фіскальний орган, на який покладається відповідальність за наповнення майже половини державного бюджету. Таке навантаження є надмірним для митних органів і не відповідає міжнародним стандартам [64]. У світовій практиці ефективна митна адміністрація розглядається як один з ключових факторів економічного зростання. Вона сприяє збільшенню обсягів зовнішньої торгівлі, забезпечує стабільні

надходження до бюджету та створює сприятливі умови для бізнесу. Застосування програмно-цільового підходу в управлінні митницею дозволяє оптимізувати її діяльність та досягти поставлених цілей [65, с. 338].

На шляху до ЄС Україна активно працює над модернізацією митної системи аби відповідати високим стандартам європейського співтовариства. Історичний досвід свідчить про значні досягнення у гармонізації українського митного законодавства з європейським *acquis*. Однак, для повної інтеграції в єдиний економічний простір ЄС, Україні необхідно подолати низку викликів, серед яких: забезпечення високого рівня митної безпеки, боротьба з контрабандою та корупцією, вдосконалення митних процедур для пришвидшення митного оформлення товарів, спрощення умов ведення бізнесу, впровадження сучасних інструментів аналізу ризиків, які дозволять зосередити увагу митних органів на найбільш ризикових товарах та суб'єктах ЗЕД, запровадження інституту митного постаудиту, який дозволить проводити незалежну перевірку митних операцій та виявляти порушення митного законодавства [66].

Уряд затвердив “Національну стратегію доходів до 2030 року” з метою удосконалення податкового та митного законодавства, підвищення ефективності адміністрування податків, боротьбу з ухиленням від сплати податків та створення прозорих правил ведення бізнесу. Крім того, стратегія наголошує на важливості побудови довірчих відносин між державою та платниками податків [42, 65]. Це детальний план реформування митної системи України, спрямований на суттєве підвищення ефективності збору податків та митних платежів, даний документ визначає конкретні кроки щодо модернізації митного законодавства, впровадження сучасних інформаційних технологій, спрощення процедур митного оформлення та посилення контролю за дотриманням митних правил. Мета НСДУ – створити прозору, ефективну та передбачувану митну систему, яка сприятиме розвитку бізнесу, залученню інвестицій та загальному економічному зростанню країни. Реалізація заходів, передбачених стратегією, дозволить зменшити тіньові схеми, підвищити довіру бізнесу до держави та забезпечити стабільні надходження до державного бюджету [65, с. 2]. Ключовим напрямком

НСДУ є розробка та впровадження інноваційних цифрових інструментів для автоматизації митних процедур і спрощення взаємодії платників податків з державою.

У лютому 2024 року було затверджено Національний план цифрової трансформації митниці, який детально визначає шлях модернізації митної системи України. Цей план розроблено з урахуванням європейських стандартів, зокрема Багаторічного стратегічного плану електронної митниці ЄС (MASP-C), і передбачає комплекс заходів для повного переходу митниці на електронний документообіг. Зокрема, план передбачає впровадження електронного документообігу, створення єдиного цифрового вікна для взаємодії з митницею, розробку інтелектуальних систем аналізу ризиків та вдосконалення митного контролю на кордоні. Ці заходи дозволять значно спростити та прискорити митне оформлення товарів, знизити корупційні ризики та створити більш сприятливі умови для бізнесу. Документ розроблено з урахуванням вимог Угоди про Асоціацію та з метою забезпечення повної гармонізації митних процедур України з європейськими стандартами. Основна мета – підготувати митницю до майбутнього членства в ЄС. Ключовими елементами ІТ-стратегії Держмитслужби є: сервісно-орієнтована архітектура, централізоване впровадження Єдиного адміністративного документа та забезпечення сумісності з європейськими системами.

Спрощення адміністративних процедур через перехід на безпаперовий документообіг є одним з пріоритетів Європейського Союзу. Для митних органів запроваджується Ініціатива електронної митниці (Electronic customs initiative) [66, 67]. Виходячи з цього розроблено Multi-annual strategic plan for electronic customs (MASP-C) –документ, який консолідує всі митні проекти, які пов'язані з ІТ.

Як зазначає Міністерство фінансів, Державна митна служба України, впроваджуючи сучасні технології управління бізнес-процесами (BPM), прагне створити прозору, ефективну та передбачувану систему митного оформлення. Завдяки BPM буде сформована єдина цифрова платформа, яка охопить усі етапи митного процесу від подання декларації до випуску товарів. Це дозволить не

лише оптимізувати внутрішні процеси митниці, а й забезпечити повну відповідність митного законодавства України та ЄС. Крім того, ВРМ забезпечить можливість детального аналізу та моделювання різних сценаріїв, що дозволить виявляти потенційні проблеми та розробляти ефективні рішення заздалегідь [67].

Запровадження терміну “цифрова митниця” у 2016 році стало логічним наслідком розвитку цифрової економіки та необхідності адаптації митних процедур до нових викликів глобалізації. Впровадження інформаційних технологій у митну сферу дозволяє забезпечити ефективний контроль над міжнародною торгівлею, підвищити безпеку та спростити процедури для учасників зовнішньоекономічної діяльності. Перехід на цифрові технології сприяє: збільшенню прозорості, прискоренню митного оформлення, поліпшенню аналізу ризиків, спрощенню взаємодії з бізнесом, підвищенню ефективності контролю [54, 67].

Впровадження цифрових технологій в управління митними платежами є невід’ємною частиною реформування митних органів, оскільки вона дозволяє підвищити ефективність контролю, забезпечити прозорість та підзвітність діяльності митних органів, а також створити рівні умови для всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності [61, с. 210]. Цифрова трансформація митниці спрямована на створення сучасної та ефективної системи митного адміністрування, яка забезпечує як прискорення митних процедур та підвищення зручності для бізнесу, так і підвищення прозорості та підзвітності митних органів, що зміцнює довіру суспільства [67].

Система електронного обміну даними має бути побудована на міжнародних стандартах та забезпечувати сумісність з різноманітними транспортними технологіями, що є необхідною умовою для інтеграції національної транспортної системи в глобальну логістичну мережу.

Впровадження інтегрованої системи управління ризиками, що включає автоматизовану систему та електронну базу даних, дозволить підвищити ефективність митного контролю, забезпечити більш точне виявлення ризикових операцій та прискорити митне оформлення для добросовісних учасників зовнішньоекономічної діяльності. Ефективне застосування СУР у митній сфері

передбачає використання міжнародного досвіду та дотримання Рамкових стандартів безпеки і спрощення міжнародної торгівлі, як базового орієнтиру для побудови та розвитку систем управління ризиками. [61]. Для забезпечення ефективного управління митними ризиками необхідно дотримуватися положень Рамкових стандартів, які визначають сучасні підходи задля гарантування безпеки міжнародних торгових операцій. Рамкові стандарти є фундаментальним документом, який забезпечує основу для розвитку міжнародної торгівлі, зменшення митних ризиків та сприяє загальному економічному зростанню. Тому їх впровадження є пріоритетним завданням для більшості країн світу. Рамкові стандарти відіграють ключову роль у створенні безпечного та ефективного середовища для міжнародної торгівлі, що робить їх реалізацію одним з найважливіших завдань для митних служб у всьому світі. Саме тому 95% країн-членів ВМО впроваджують їх в своїй діяльності.

Рамкові стандарти – це комплексний документ, що складається з 7 глав та 5 додатків. Його структура базується на трьох основних опорах, які визначають ключові напрямки розвитку світової митної системи та забезпечують системний підхід до управління ризиками в міжнародній торгівлі.

Спочатку Рамкові стандарти базувалися на взаємодії між митними органами різних країн та бізнесом (Опора I “Митниця-Митниця” і Опора II “Митниця-Бізнес”). Згодом, з появою третьої опори (Опора III “Митниця – Інші державні та міжурядові органи”), їх фокус розширився, включивши співпрацю з іншими державними органами, що свідчить про комплексний підхід до управління ризиками в міжнародній торгівлі.

Рамкові стандарти визначають управління ризиками як систематичний процес, спрямований на забезпечення ефективного митного контролю шляхом ідентифікації, оцінки та управління ризиками, пов'язаними з вантажами, що перетинають кордон.

Рамкові стандарти вимагають від країн побудови ефективних систем управління ризиками, що базуються на спільних принципах і методах. Усі стандарти, прямо чи опосередковано, пов'язані з цим поняттям. Концепція управління ризиками пронизує весь комплекс Рамкових стандартів,

забезпечуючи єдиний підхід до оцінки та управління ризиками в міжнародній торгівлі.

Стандарт 1 “Комплексне управління ланцюгом поставок товарів” вимагає від митних адміністрацій запровадження комплексних процедур контролю, які базуються на отриманні попередньої електронної інформації (AEI – Advance Electronic Information) та оцінці ризиків. Для забезпечення ефективності цих процедур необхідна тісна співпраця між митними службами різних країн, що включає обмін даними, узгодження стандартів та спільну розробку профілів ризиків.

Стандарт 4 “Системи управління ризиками” передбачає впровадження автоматизованих систем управління ризиками, які дозволяють митним службам ефективно виявляти потенційно небезпечні вантажі та транспортні засоби. Ці системи мають включати механізми оцінки загроз, відбору об'єктів для контролю та постійного вдосконалення на основі аналізу результатів.

Для ефективного впровадження системи управління митними ризиками Рамкові стандарти рекомендують використовувати Компендіум ВМО, який надає детальні практичні рекомендації та шаблони для оцінки ризиків, пов'язаних з різними аспектами зовнішньої торгівлі. Компендіум ВМО є незамінним інструментом для митних служб, який допомагає розробити та впровадити систему управління ризиками, що відповідає міжнародним стандартам. Другий том Компендіуму містить конфіденційні матеріали, які допоможуть митникам оцінювати ризики, пов'язані з товарами, людьми та транспортними засобами. Другий том Компендіуму ВМО структурований за чотирма основними напрямками: оцінка ризиків та цільовий відбір, розробка показників ризику, проведення аналітичної роботи та збір необхідної інформації. Така структура дозволяє комплексно підійти до процесу управління митними ризиками.

Стандарт 6 “Попередня електронна інформація” встановлює вимогу до митних органів щодо отримання попередньої електронної інформації про вантажі, що дозволяє проводити більш точну оцінку ризиків та забезпечувати ефективний митний контроль [68].

Одночасно Всесвітня митна організація, з метою забезпечення ефективного управління митними ризиками, розробила спеціальний посібник, який не лише визначає ключові терміни та поняття, але й пропонує детальний опис процесів управління ризиками, включаючи оцінку відповідності вимогам, підтримуючу інфраструктуру та практичні рекомендації для митних органів [68].

Корупція серед митних службовців є одним з найважливіших чинників, що сприяє виникненню митних ризиків. Незаконні дії посадових осіб підривають довіру до митних органів та створюють умови для ухилення від сплати митних платежів, контрабанди та інших порушень митного законодавства. У 2009 році Митна служба України розпочала проект з розробки та впровадження автоматизованої системи для управління ризиками серед своїх співробітників [68]. Виконання митником своїх службових обов'язків, зокрема в частині здійснення митного контролю, пов'язане з високим рівнем ризику. Це пояснюється тим, що будь-які помилки, недбалість або навмисні дії митника можуть призвести до різних видів правопорушень, таких як контрабанда, ухилення від сплати митних платежів, хабарництво та інші злочини, що завдають шкоди державним інтересам.

У 1993 році, а згодом у 2003 році, міжнародне співтовариство прийняло Декларацію Аруша, яка стала основоположним документом у боротьбі з корупцією в митній сфері. Цей документ не лише засуджує корупцію, але й пропонує конкретні заходи для її подолання. Зокрема, Декларація наголошує на важливості автоматизації митних процедур (принцип 4 «Автоматизація»), що дозволяє знизити рівень людського фактору та ускладнити вчинення корупційних діянь. Крім того, Декларація закликає до реформування та модернізації митних адміністрацій (принцип 5 «Реформи і модернізація»), що сприяє підвищенню їхньої прозорості та підзвітності [50],

– принцип 4 “Автоматизація” є одним з найважливіших інструментів у боротьбі з корупцією. Автоматизовані системи дозволяють мінімізувати людський фактор, зменшуючи тим самим ризики суб'єктивних оцінок і прийняття необґрунтованих рішень. Крім того, автоматизація забезпечує можливість проведення моніторингу та аналізу всіх митних операцій, що

дозволяє виявляти і запобігати корупційним проявам. Завдяки автоматизації можна мінімізувати безпосередні контакти між митниками та декларантами;

– “Реформа і модернізація”: застарілі методи роботи в митній сфері, такі як тотальний контроль, створюють умови для процвітання корупції. Суб’єкти зовнішньоекономічної діяльності, бажаючи уникнути бюрократичних перешкод, змушені вдаватися до незаконних схем. Для вирішення цієї проблеми необхідна комплексна реформа митних систем, яка передбачає перехід до сучасних моделей управління ризиками, автоматизацію процесів, підвищення прозорості та підзвітності. Оновлена Кіотська конвенція визначає основні напрямки такого реформування, спрямованого на усунення корупційних ризиків та створення сприятливих умов для ведення бізнесу.

Аналізуючи сучасні тенденції у сфері митного регулювання, варто звернути увагу на оновлений Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 про Митний кодекс Союзу [51]. Хоча цей документ є нормативно-правовим актом європейського рівня, його положення можуть слугувати цінним орієнтиром для вдосконалення вітчизняного митного законодавства. Досвід Європейського Союзу у сфері митного регулювання є актуальним і може бути використаний для розробки ефективних механізмів митного контролю в Україні [51]. Згідно з цим нормативним актом, “ризик” у митній сфері – це ймовірність того, що при переміщенні товарів через кордон ЄС можуть виникнути ситуації, які загрожують дотриманню митних правил, фінансовим інтересам ЄС або безпеці громадян. “Управління ризиками” передбачає систематичний аналіз та оцінку таких ризиків, а також вжиття необхідних заходів для їх мінімізації.

Стаття 13 “Обмін додатковою інформацією між митними органами та економічними операторами” передбачає, що митні органи та оператори можуть обмінюватися будь-якою інформацією, яка може бути корисна для виявлення та протидії митним ризикам, навіть якщо така інформація прямо не передбачена законом.

Згідно зі статтею 46 “Управління ризиками та митний контроль”, митні органи можуть застосовувати будь-які методи контролю, які вважають за потрібні, але особливу увагу слід приділяти аналізу ризиків за допомогою

комп'ютерних систем. Це дозволяє виявити потенційні порушення митних правил та розробити ефективні заходи протидії.

Митний контроль слід здійснювати в рамках єдиної, інтегрованої системи управління ризиками, яка передбачає обмін інформацією та спільні критерії оцінки ризиків між усіма митними органами. Спільні критерії ризику охоплюють не лише ідентифікацію потенційних загроз, а й обґрунтування відбору об'єктів митного контролю на основі визначених факторів ризику, а також встановлення оптимальних видів та тривалості митного огляду.

Основна увага при митному контролі зосереджується на тих митних процедурах, товарах, маршрутах, видах транспорту та суб'єктах господарювання, які, за результатами аналізу ризиків, вважаються найбільш потенційно небезпечними. Для переміщення товарів на територію ЄС передбачена обов'язкова подача загальної декларації прибуття, яка містить відомості, необхідні для проведення аналізу ризиків для цілей безпеки. Митний орган першого прибуття зобов'язаний у встановлений строк здійснити аналіз ризиків на основі поданої декларації або іншої наявної інформації та вжити відповідних заходів.

План “Україна-ЄС” передбачає комплексну трансформацію української митної системи з метою приведення її у відповідність до європейських стандартів. Одним з ключових елементів цієї трансформації є перехід до системи управління митними ризиками, заснованої на аналізі ризиків. Це означає, що замість довільного вибіркового контролю всієї кількості товарів, митні органи зосередять свою увагу на товарах і суб'єктах господарювання, які становлять найбільшу загрозу для національної безпеки, економіки або здоров'я населення. Такий підхід передбачає: розробку та впровадження єдиної методології аналізу ризиків; створення централізованої бази даних; використання сучасних інформаційних технологій; підвищення кваліфікації митних службовців; співпрацю з міжнародними організаціями.

У контексті євроінтеграційних прагнень України, Стратегія ЄС щодо управління митними ризиками є важливим орієнтиром для реформування вітчизняної митної системи. Цей стратегічний документ пропонує комплексний

підхід до забезпечення безпеки зовнішніх кордонів ЄС, полегшення легальної торгівлі та протидії незаконній діяльності.

Згідно з висновками Звіту про виконання Стратегії та Плану дій ЄС, одним із пріоритетних напрямів удосконалення митного контролю є посилення аналітичних можливостей систем управління ризиками шляхом впровадження інноваційних технологій, великомасштабної системи попереднього інформування про вантажі ICS2, яка стане основою для створення інтегрованої системи управління митними ризиками CRMS2, що відповідає вимогам оновленого законодавства ЄС. Для вдосконалення системи управління ризиками необхідно зміцнити співпрацю між різними державними органами та митними адміністраціями, зокрема шляхом обміну даними. Крім того, важливо розробити ефективні заходи для управління новими видами ризиків, пов'язаних з розвитком електронної комерції та фінансовими операціями. З метою вдосконалення механізму управління ризиками ми передбачаємо: 1) розширення використання інструментів прогнозої аналітики для виявлення потенційних загроз; 2) створення команд фахівців для розробки нових підходів до оцінки ризиків; 3) оптимізацію процесів збору даних про зовнішньоторговельні операції; 4) застосування сучасних методів аналізу даних та штучного інтелекту; 5) модернізацію систем декларування AIS та NCTS. Ці заходи дозволять нам підвищити ефективність митного контролю та забезпечити безпеку зовнішньоекономічної діяльності.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати теоретичні і методичні засади, а також розробити рекомендації щодо вдосконалення системи управління митними ризиками, які сприятимуть зближенню митного контролю з міжнародними стандартами та спрощенню митних процедур.

Отримані результати дають підстави для таких висновків:

1. Ідентифікація сутності митних ризиків вважається важливим етапом у системі управління ризиками митних органів як способу досягнення конвергенції (зближення) митного контролю. І потенційні загрози, і порушення законодавства під час переміщення товарів, транспортних засобів та осіб через митний кордон вважаються митними ризиками, потребуючими суттєвої наукової розвідки. Метою ідентифікації митних ризиків є безпосередньо виявлення таких ризиків, проведення подальшого аналізу, оцінки та прийняття рішень щодо попередження або мінімізації їхнього прояву.

2. Запропоновано власне визначення ризику, під яким розуміємо невизначену подію або умову, яка в разі виникнення може призвести до негативних наслідків та потребуватиме кількісної оцінки (вартісне вираження) ймовірності настання небажаних подій та понесених витрат, які можуть виникнути в результаті реалізації ризику. Іншими словами, ризик – це можливість того, що реальні результати відхиляться від очікуваних в гірший бік.

3. Побудована схематична ідентифікація митних ризиків з огляду на важливість цього кроку у напрямку ефективного управління митним контролем.

4. Систему управління ризиками слід розглядати як інструмент, який дозволяє здійснювати вибірковий контроль, зосереджуючи увагу на найбільш ризикових об'єктах та процедурах.

5. Доведено, що конвергенція у митній справі є важливим процесом, який сприяє розвитку міжнародної торгівлі, спрощує бізнес і підвищує ефективність роботи митних органів. Незважаючи на виклики, цей процес продовжуватиметься, оскільки він відповідає інтересам світової економіки. Запропоновано під конвергенцією у митній справі розуміти процес зближення та уніфікації митних правил, процедур і стандартів різних країн та прагнення до створення єдиного глобального митного простору.

6. Проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку вітчизняної митної системи, з'ясовано, що діяльність ДМС, як головний виконавець митної політики відіграє ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави, сприянні розвитку зовнішньоекономічної діяльності та наповненні державного бюджету.

7. Наведено зміни у діяльності ДМС за останній час, серед яких: реформа митної служби задля підвищення її ефективності, прозорості та боротьби з корупцією; активізація процесів цифровізації; інтеграція України в міжнародні митні системи та стандарти; проведення ДМС активних заходів щодо запобігання незаконному ввезенню/вивезенню товарів, боротьба з контрабандою та митними правопорушеннями.

8. Доведено, що митні органи успішно відновили свою фіскальну функцію, що безпосередньо пов'язано з активністю зовнішньоекономічної діяльності. Це підтверджує важливість врахування світових та національних тенденцій у зовнішній торгівлі при формуванні державної фіскальної політики.

9. Дослідження свідчить про існування серйозних проблем у механізмах державного управління митною справою, що проявляється, зокрема, у невиконанні митними органами планових показників та диспропорційному розподілі навантаження між різними функціями.

10. Акцентовано увагу на системі управління митними ризиками, як сучасному інструменті, який дозволяє митним органам зосередити свою увагу на найбільш потенційно ризикових об'єктах, таких як товари, транспортні засоби, особи та документи, що переміщуються через кордон.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сандровській К.К. Митне право в Україні : навчальний посібник. Київ : Вентурі, 2000. 208 с.
2. Лук'янова В.В. Діагностика ризику діяльності підприємства : монографія. Хмельницький : ПП Ковальський В.В., 2007. 312 с.
3. Маршалл А. Принципи економічної науки. URL: <https://mind.ua/books/63-principi-ekonomichnoyi-nauki> (дата звернення: 21.11.2024).
4. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. Palgrave Macmillan, 1936.
5. Зомбард В. Буржуа. URL: <https://soc.univ.kiev.ua/en/library/burzhua-etyudy-po-istorii-duhovnogo-razvitiya-sovremennogo-ekonomicheskogo-cheloveka-s-nem-t> (дата звернення: 15.11.2024).
6. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу/ Йозеф А. Шумпетер ; пер. з англ. В. Старка. – 2-е вид., доп. – Київ : Видавничий дім “КиєвоМогилянська академія”, 2014. – 246 с.
7. John Atkinson Hobson. Problems of Poverty: An Inquiry Into the Industrial Condition of the Poor. Methuen, Great Britain, 1891. – 232 с.
8. Frank H. Knight . Risk, Uncertainty, and Profit. Boston MA: Hart, Schaffner and Marx; Houghton Mifflin, 1921. - 360 с.
9. Бортнікова Є.В. Історія походження та сутність понять "ризик", "ризик-менеджмент" та "операційні ризики". Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1336> (дата звернення: 20.11.2024).
10. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навчальний посібник. Київ : Центр навч. літератури, 2006. 312 с.
11. Владичин У.В., Реверчук С.К. Банківське кредитування : навчальний посібник. Київ : Атака, 2008. 648 с.
12. Чекаловська, Г. З., Бугель, Ю. В. Управління ризиками в митній справі: сутність та теоретичні засади. Вчені записки Таврійського національного

університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 31 (70). № 4. 2020. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_4/31_70_4_2/20.pdf (дата звернення: 21.11.2024).

13. Гупанова Ю.Е. Облік невизначеності ризику при управлінні якістю митних послуг. Вісник МГОУ. Серія «Економіка». 2012. № 2. С. 55–62.

14. Жарковська Е.П. Банковська справа. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi36/0030502.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).

15. Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2007. 344 с.

16. Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та управління ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю : Наказ Держмитслужби України від 27.05.2005 № 435. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0435342-05> (дата звернення: 15.11.2024).

17. Про затвердження Порядку розроблення профілів ризику : Наказ Державної митної служби України від 24.05.2012 № 597. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v1514342-10> (дата звернення: 15.11.2024).

18. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 17.11.2024).

19. Митний кодекс Європейського Співтовариства : Регламент, затверджений Європейським Парламентом і Радою (ЄС) від 23.04.2008 № 450. URL: http://logisticsinfo.ru/wp-content/uploads/2012/11/EUcustoms_Regulation.pdf (дата звернення: 17.11.2024).

20. Про затвердження Концепції системи управління ризиками в Митній службі : Постанова Республіки Молдова від 03.11.2005 № 1144. URL: http://www.customs.gov.md/files/acte/legi_ru/Risk.doc (дата звернення: 17.11.2024).

21. Митний кодекс Азербайджанської Республіки : Закон Республіки Азербайджан від 20.09.2011 № 200. URL: <http://www.customs.gov.az/uploads/customs%20code.pdf> (дата звернення: 17.11.2024).

22. Таможенный кодекс Республики Беларусь от 4 января 2007 года № 204-3. URL: <http://pravo.by/main.aspx?guid=4061&p0=2007&p1=17> (дата звернення: 23.11.2024).

23. Таможенный кодекс Республики Казахстан от 5 апреля 2003 года № 401-2. URL: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=02778&ogl=all> (дата звернення: 20.11.2024).

24. Doing Business Archive. URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/doingbusiness>. (дата звернення: 04.11.2024).

25. Міжнародний Інститут Свободи (ILI). <https://www.ilibertyinstitute.org/articles/b-ready-2024-zamist-doing-business>. (дата звернення: 04.11.2024).

26. Міжнародний Інститут Свободи (ILI). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ilibertyinstitute.org/articles/economic-freedom-index-fraser-institute-2024> (дата звернення: 04.11.2024).

27. Комаров О. В. Удосконалення фіскальної політики в галузі державної митної справи. Вісник НАДУ при Президентаві України (Серія “Державне управління”). 2017. № 4. С. 62-67.

28. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 21.11.2024).

29. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227. База даних «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.11.2024).

30. Звіт про результати аудиту ефективності діяльності Державної митної служби України. Офіційний сайт Рахункової Палати. – Режим доступу: <https://rp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=1800> (дата звернення: 03.11.2024)

31. Офіційний сайт Державної митної служби України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення: 03.11.2024).

32. У 2022 році Держмитслужба перерахувала до держбюджету 300,8

млрд грн: чому не більше? Офіційний сайт Державної митної служби України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://customs.gov.ua/en/news/novini-20/post/u-2022-rotsi-derzhmitsluzhba-pererakhuvala-do-derzhbiudzhetu-3008-mlrd-grn-chomu-ne-bilshe-1062> (дата звернення 09.11.2024)

33. Про попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих фактів порушень законодавства України посадовими особами Бюро економічної безпеки України, органів державної влади та інших державних органів, які здійснюють повноваження у сфері економічної безпеки, що могли призвести до зменшення надходжень до державного та місцевих бюджетів. Постанова Верховної Ради України від 30.05.2023 № 3129-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3129-20#Text> (дата звернення: 19.11.2024)

34. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> (дата звернення: 07.11.2024)

35. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 24.11.2024)

36. Макарова О. Організаційні засади діяльності митних органів з урахуванням зарубіжного досвіду. Теоретичні та прикладні питання державотворення. Вип. 26. Одеса. 2021. С. 76-82.

37. Макарова О. Вплив державного управління митною справою на захист довкілля // Economy and human-centrism: the modern foundation for human development : V International scientific conference (Leipzig, April 23-24, 2021) / Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2021. P. 108-112.

38. Makarova O. The impact of state customs policy on the development of Ukrainian domestic market // Trends in development of innovative scientific research in the context of global changes : Conference Proceedings International scientific conference (Riga, Latvia, May 7-8, 2021) / Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021 P. 107-110.

39. Про попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих фактів порушень законодавства

України посадовими особами Бюро економічної безпеки України, органів державної влади та інших державних органів, які здійснюють повноваження у сфері економічної безпеки, що могли призвести до зменшення надходжень до державного та місцевих бюджетів. Постанова Верховної Ради України від 30.05.2023 № 3129-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3129-20#Text> (дата звернення: 15.11.2024).

40. Івашова Л. М., Близнюк А. С. Особливості становлення та розвитку інститутів митного регулювання зовнішньої торгівлі в Україні: від минулого до майбутнього. Інвестиції: практика та досвід. № 18. 2023. С. 175-181.

41. Makarova O. Ukrainian public administration in the field of customs affairs: international experience // Teoria și practica administrării publice : Materiale ale Conferinței științifico-practice internaționale, 21 mai 2021 / comitetul științific: Oleg Balan [et al.] ; comitetul organizatoric: Oleg Balan (președinte) [et al.]. – Chișinău : AAP, 2021 (Tipogr. «Print-Caro»). P. 337-340.

42. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 р. № 1218-р. Урядовий портал / Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-stratehii-dokhodiv-do-2030-s1218-27122> (дата звернення: 15.11.2024).

43. Мінфін схвалив стратегічний план цифровізації Держмитслужби. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.mof.gov.ua/uk/news/minfin_skhvaliv_strategichnii_plan_tsifrovizatsii_derzhmitsluzhbi-4448 (дата звернення: 15.11.2024)..

44. Горбань С. Ф. Напрями реформування митної справи в Україні. Історія торгівлі, податків та мита : матеріали XVI Міжнародної наукової конференції. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 184-194.

45. Табака І. Особливості автоматизації системи управління митними платежами розвинутих країн. Актуальні питання фінансової теорії та практики: збірн. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квіт. 2023 р.). Ч. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 208-212.

46. Макарова О. Роль цифровізації митних процедур в підвищенні

ефективності управління митною справою в Україні. Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (Одеса, 8 жовтня 2021 р.) / ОДЕС. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2021. С. 229-231.

47. Брендак А. І. Імплементация інформаційних технологій у контексті функціональної розбудови системи управління митними ризиками. Митна безпека: науковий журнал. 2020. Випуск 4. С. 10-19.

48. SAFE Framework of Standards, 2021. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/safe-framework-of-standards.pdf>(дата звернення: 15.11.2024). .

49. Разумей Г.Ю. Корупційна складова митних ризиків. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 19-20 квітня 2018 року. Харків : Національний університет цивільного захисту України, 2018. С. 258–260.

50. Декларація Аруша (оновлена). URL: https://www.wcoomd.org/en/topics/integrity/~/_media/WCO/Public/RU/PDF/About%20us/Legal%20Instruments/Declarations/Arusha_Declaration_Revised_Russian.ashx (дата звернення: 15.11.2024).

51. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу (нова редакція) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text(дата звернення: 15.11.2024).

52. План «Україна – ЄС» Європейська політика сусідства від 12 лютого 2005 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693#Text(дата звернення: 15.11.2024).

53. Customs Risk Management Framework (CRMF). URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-risk-management/customs-risk-management-framework-crmf_en#the-exchange-of-risk-information(дата звернення: 15.11.2024).

54. Макарова О. Роль митних органів в забезпеченні фіскальної політики держави під час дії воєнного стану // «Наукова весна» 2023 : матеріали XIII Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 1-3 березня 2023 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» - Дніпро : НТУ «ДП», 2023. С. 317-318.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1. Дефініція поняття «ризик» з огляду на теорію визначення та підходи представників різних наукових шкіл [1-8]

Представники	Наукова школа	Основні теоретичні положення
1	2	3
Дж. Міль, Н. Сеніор [1]	Класична економічна теорія	Ризик ототожнюється з математичним очікуванням утрат, які можуть відбуватися в результаті прийняття рішення, тобто ризик це збиток, викликаний здійсненням цього рішення.
К. Маркс [2]	Марксизм	Ризик присутній лише у капіталістичному господарстві, тому знищення приватного підприємництва та планова економіка знищать і саме поняття «ризик».
А. Маршалл [3]	Неокласична економічна теорія	Підприємницький ризик – це ризик у конкретній галузі економіки. Особистий ризик – це тягар, який виникає по відношенню щодо людей, які працюють із запозиченим капіталом.
Дж. Кейнс [4]	Кейнсіанство	Фінансовий ризик – це ризик, пов’язаний із можливими змінами цінності одиниці грошового стандарту.
В. Зомбарт [5]	Німецька історична школа	З одного боку, ризик – це необхідна умова успіху, а з іншого – негативний фактор капіталізму.
1	2	3
Й. Шумпетер [6]	Австрійська школа економічної теорії	Ризиком є ніщо інше, як можливість відхилення від мети, заради якої приймалося певне управлінське рішення.
Дж. Гобсон [7]	Інституціоналізм	Ризик банкрутства – це причина небажання капіталіста та підвищувати заробітну плату, внаслідок чого виникає бідність.
Ф. Найт [8]	Чиказька школа економічної думки	Фактор ризику – це справжній прибуток, пов’язаний з елементом невизначеності. Високі доходи від ризикових підприємств – це просто премія за ризик.

Таблиця 2. Визначення понятійної категорії «ризик»

Автор	Трактування категорії «ризик»
А. Альгін, В. Гранатуров, Л. Донець, С. Коротун, А. Шапкін [10]	Діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого є можливість кількісно й якісно оцінити ймовірність досягнення непередбачуваного результату.
У. Владичин [11]	Невизначеність щодо здійснення тієї або іншої події в майбутньому.
О. Волков [12]	Ймовірність виникнення втрат або зниження доходів порівняно з допустимим варіантом.
Л. Донець [13]	Небезпека втрати ресурсів та доходів порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів.
Є. Жарковська [14]	Вартісне вираження ймовірності події, яке призводить до фінансових утрат.
І. Івченко [15]	Ймовірність виникнення збитків чи недоодержання доходів порівняно з прогнозованим варіантом.

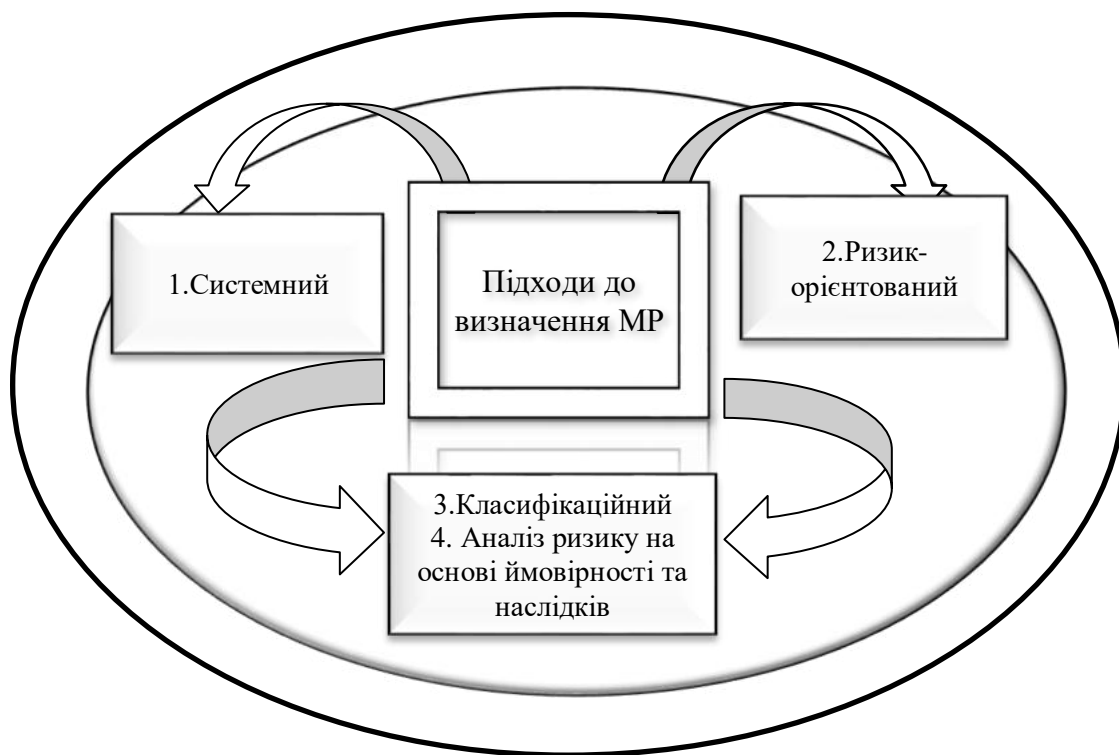

Рис. 1. Теоретичні підходи до визначення митних ризиків

Джерело: узагальнено авторкою.

Таблиця 3. Узагальнення наукових підходів до тлумачення терміну «митні ризики» у контексті використання широкого спектру інструментів для ідентифікації, оцінки та управління митними ризиками

Науковий підхід	Характеристика підходу	Представники наукових шкіл
Системний	Базується на визначенні митної системи в якості певного комплексу взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих елементів, де кожен ризик вважається частиною цієї системи і має вплив на інші її компоненти. Принципами системного підходу вважаємо: цілісність, взаємозв'язок, ієрархічність, динамічність тощо.	Бойко А.П., Морозова О.А., Табаков О.В., Терещенко С.С., Хапілін С.А.
Ризик-орієнтований	Базується на тому факті, що митні органи зосереджують свої ресурси на: (1) найбільш потенційно небезпечних вантажах, (2) суб'єктах зовнішньоекономічної діяльності. Основними принципами даного підходу вважаємо: індивідуалізацію, сегментацію, прогнозування, адаптацію.	Морозов В.Г., Останін В.А., Рожков Ю.В., Пісной П.Я., Савунова Т.М.
Класифікаційний	Забезпечує підвищення ефективності митного контролю, дотримання митного законодавства та сприяє розвитку зовнішньоекономічної діяльності.	Войцещук А.Д., Галько С.В., Терещенко С.С., Клян Ф.Г., Кулик Г.Ю., Соловійова І.В.,
Аналіз ризику на основі ймовірності та наслідків	За рахунок можливих подій, що мають негативний вплив на досягнення цілі здійснюється ідентифікація ризиків, оцінка ймовірності настання кожного ризику на основі історичних даних, експертна оцінка або використання статистичні моделей; визначення масштабу потенційних втрат або збитків, які можуть виникнути в результаті реалізації кожного ризику; розрахунку загального рівня ризику.	Кунєв Ю.Д., Ващенко Л.В., Пашко П.В., Федотов О.П.

Джерело: систематизовано авторкою на основі [1-15].

Таблиця 4. Визначення категорії «митний ризик» у митному законодавстві України та міжнародних об'єднань

Країна	Визначення
Україна	Ймовірність недотримання законодавства України з питань митної справи [16]
	Кількісна величина митного поклику у вигляді визначеної оцінки або ймовірності реалізації діючої або потенційної митної загрози [17]
	Ймовірність недотримання вимог законодавства України з питань державної митної служби [18]
ЄС	Ймовірність настання події, яка може виникнути під час ввезення, вивезення, транзиту або кінцевого використання товарів, що переміщаються між митною територією Співтовариства або за його межами [19]
Республіка Молдова	Ймовірність недотримання чинного законодавства Республіки Молдова [20]
Республіка Азербайджан	Ймовірність недотримання вимог митного законодавства [21]
Республіка Білорусь	Оцінена митними органами можливість недотримання митного законодавства [22]
Казахстан	Ступінь ймовірності недотримання митного законодавства Республіки Казахстан, яке може привести до збитків для держави [23]

Джерело: систематизовано авторкою

Україна в Індексі економічної свободи 1995-2022

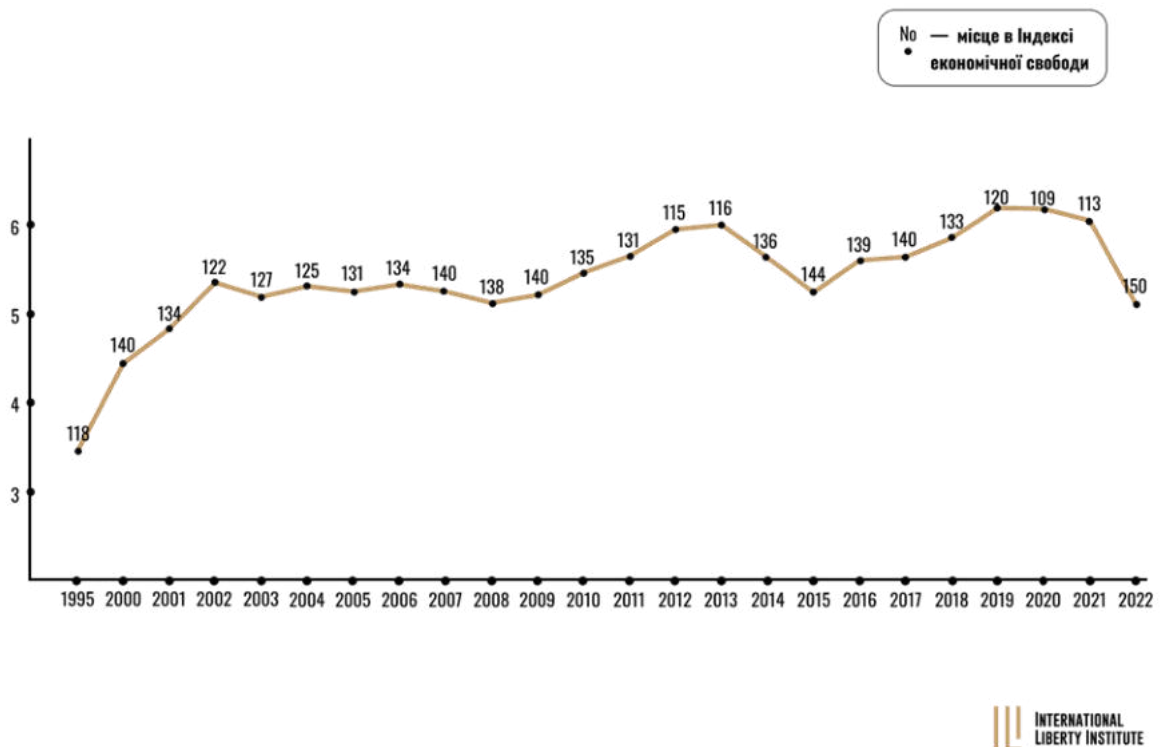

Рис. 2. Україна в Індексі економічної свободи 1995-2022

Джерело: побудовано авторкою на основі [26]

Вперше Fraser Institute поставила Україну на 118 місце у 1995 році з показником 3,46 бала, у 2000 році Україна опустилася на 140 місце з показником 4,45 бала і наступні 12 років відбувалось колювання в межах 120-140 місць. 2012 рік приніс Україні 115-те місце з результатом 5,96 бала, але результат було втрачено, і до 2015 року Україна опускалася дедалі нижче, але найнижчим результатом до цього року було 144 місце. У Топ-30 Індексу 2024 року від Fraser Institute потрапили 13 країн ЄС, а це означає, що понад 48% усіх членів Євросоюзу розуміють та цінують економічну свободу, закладаючи її в основу свого розвитку [26-28].

Табл. 5 Ефективність митного огляду, визначеного посадовими особами митниці на підставі результатів застосування системи управління митними ризиками за 2023 рік.

Код митниці ▾	Назва митниці ▾	[МДМО]_ЗІМ* ▾	Σ[МДВ]_ВМО* ▾	[МДР]_ЗІМ* ▾	[МДМО]_ЗІМ* ▾	МОІМ* ▾	МОЕ* ▾	Оцінка ▾
UA102	Чернігівська митниця	386	24935	88	386	1,55%	23%	Відмінно
UA206	Івано-Франківська митниця	527	41649	127	527	1,27%	24%	Відмінно
UA807	Харківська митниця	206	18513	56	206	1,11%	27%	Відмінно
UA100	Київська митниця	8574	524487	2375	8574	1,63%	28%	Відмінно
UA205	Волинська митниця	2295	141587	666	2295	1,62%	29%	Відмінно
UA400	Хмельницька митниця	726	48906	216	726	1,48%	30%	Відмінно
UA806	Полтавська митниця	177	26403	65	177	0,67%	37%	Відмінно
UA110	Дніпровська митниця	887	109646	351	887	0,81%	40%	Відмінно
UA403	Тернопільська митниця	487	44835	198	487	1,09%	41%	Відмінно
UA305	Закарпатська митниця	631	77597	310	631	0,81%	49%	Відмінно
UA112	Запорізька митниця	147	17331	73	147	0,85%	50%	Відмінно
UA902	Черкаська митниця	154	30654	78	154	0,50%	51%	Відмінно
UA209	Львівська митниця	3576	373244	817	3576	0,96%	23%	Добре
UA204	Рівненська митниця	240	59160	82	240	0,41%	34%	Добре
UA504	Миколаївська митниця	69	17057	28	69	0,40%	41%	Добре
UA101	Житомирська митниця	340	73363	158	340	0,46%	46%	Добре
UA901	Кропивницька митниця	61	17053	33	61	0,36%	54%	Добре
UA401	Вінницька митниця	441	92704	265	441	0,48%	60%	Добре
UA903	Енергетична митниця	779	176016	553	779	0,44%	71%	Добре
UA500	Одеська митниця	4915	158006	258	4915	3,11%	5%	Задовільно
UA408	Чернівецька митниця	466	85678	30	466	0,54%	6%	Задовільно
UA805	Сумська митниця	227	19185	25	227	1,18%	11%	Задовільно
Всього		26311	2178009	6852	26311	1,21%	26%	Відмінно

Джерело : [36]

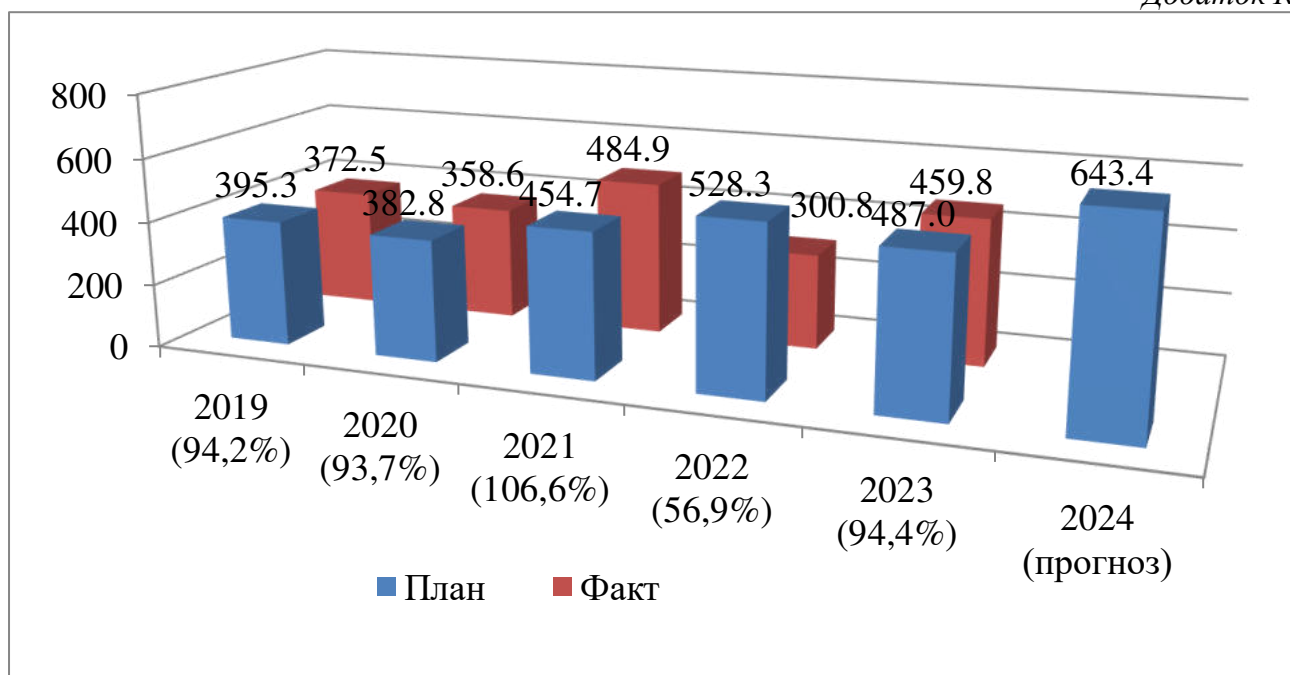

Рис. 3. Динаміка виконання Держмитслужбою України індикативних показників надходжень митних платежів, млрд грн.

Джерело: побудовано авторкою на основі [36]

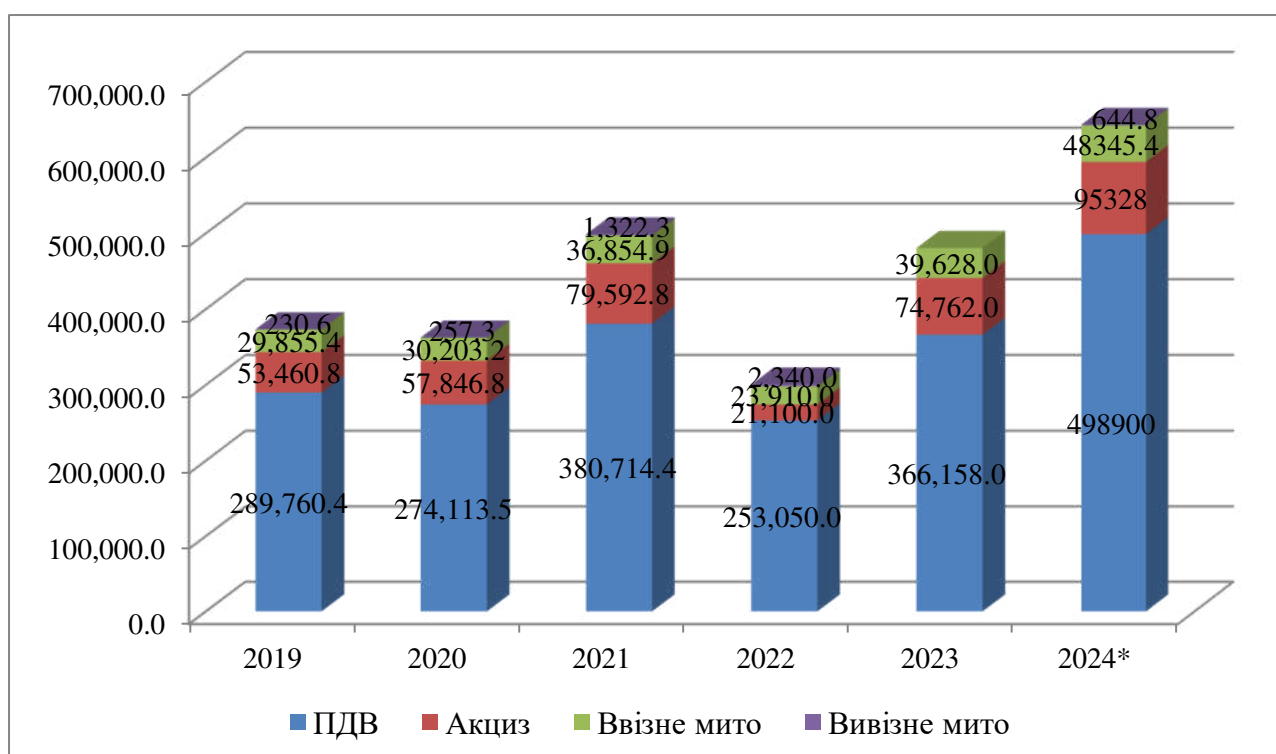

Рис. 4. Динаміка надходжень митних платежів, млн грн. Складено авторкою за даними [36]

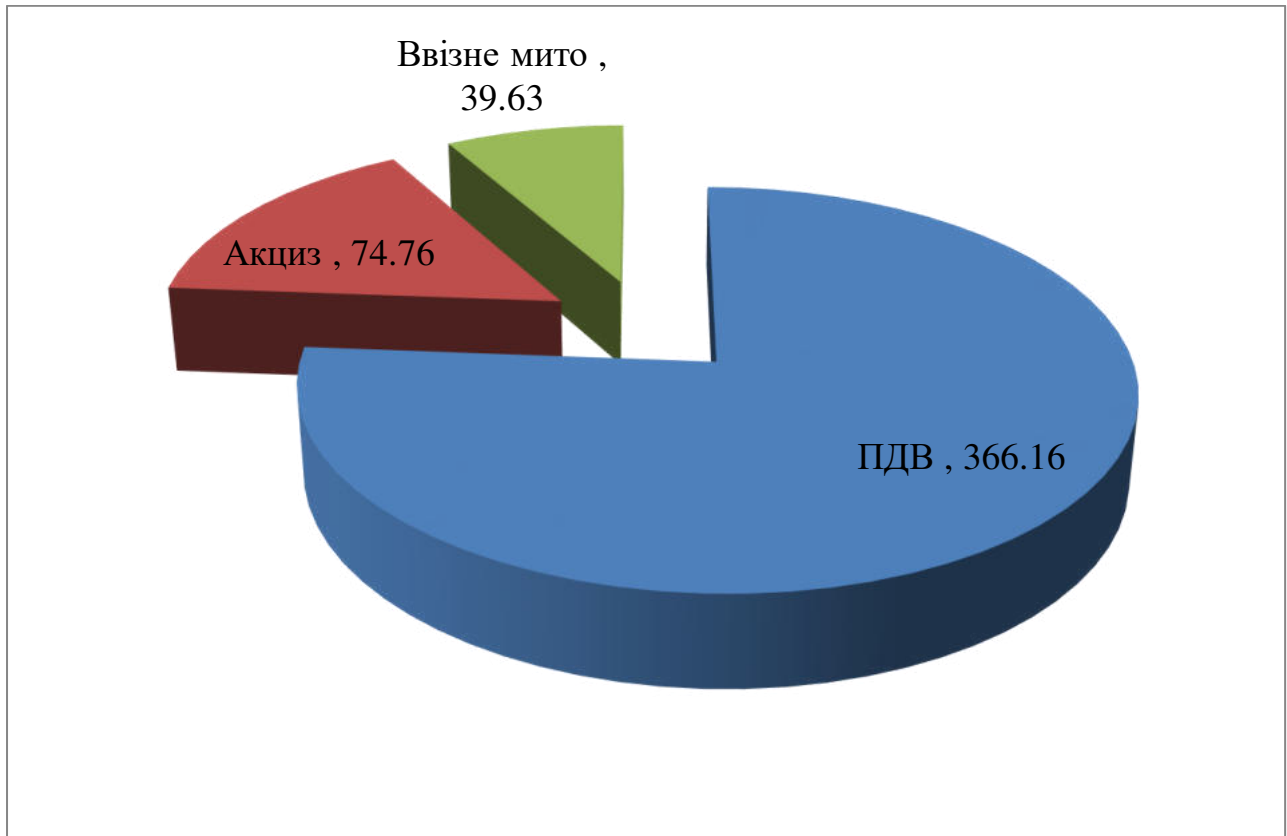

Рис. 5. Структура митних платежів у 2023 році (млрд.грн.)

Складено авторкою за даними [36].

Доречно зазначити, що з 1 вересня 2024 року до 31 грудня 2024 року включно встановлено наступні ставки акцизного податку: на бензини – 242,6 євро за 1000 літрів; на газойлі (дизельне пальне) – 177,6 євро за 1000 літрів; на скраплений газ – 148 євро за 1000 літрів; на паливо моторне альтернативне – 184,08 євро за 1000 літрів. Збільшення преференцій щодо товарів, які походять із країн, з якими Україною укладено угоди про зону вільної торгівлі, свідчить про зменшення частки ввізного мита в податкових надходженнях. Разом зі зростанням податкових надходжень до Державного бюджету, мала тенденцію до зростання і частка митних платежів в загальному обсязі доходів. Виключенням став 2022 рік, коли через військові дії та надані пільги при імпорті митні платежі значно зменшились. Втім, вже у 2023 році відбулось нарощування митних надходжень завдяки пожвавленню міжнародної торгівлі, в тому числі запуску «зернового коридору». 2024 рік має дати позитивну тенденцію [36-38].

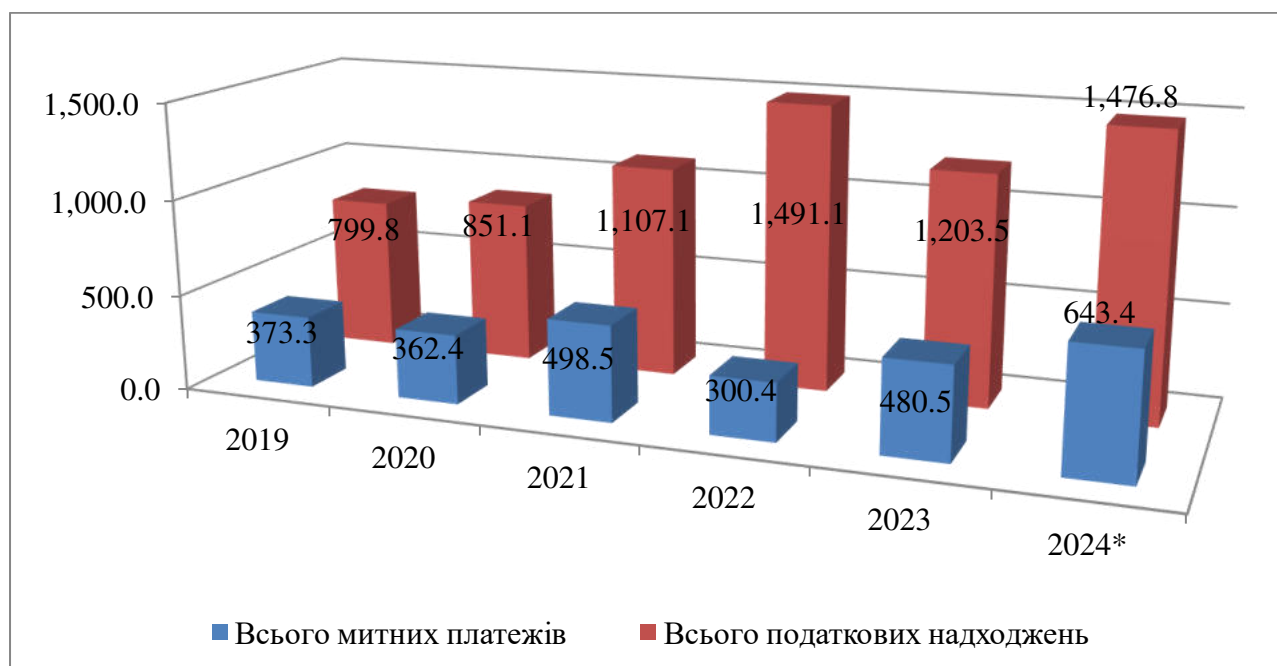

Рис. 6. Динаміка надходжень митних платежів в загальній структурі податкових надходжень Державного бюджету України, млрд. грн.

Складено авторкою за даними [36].

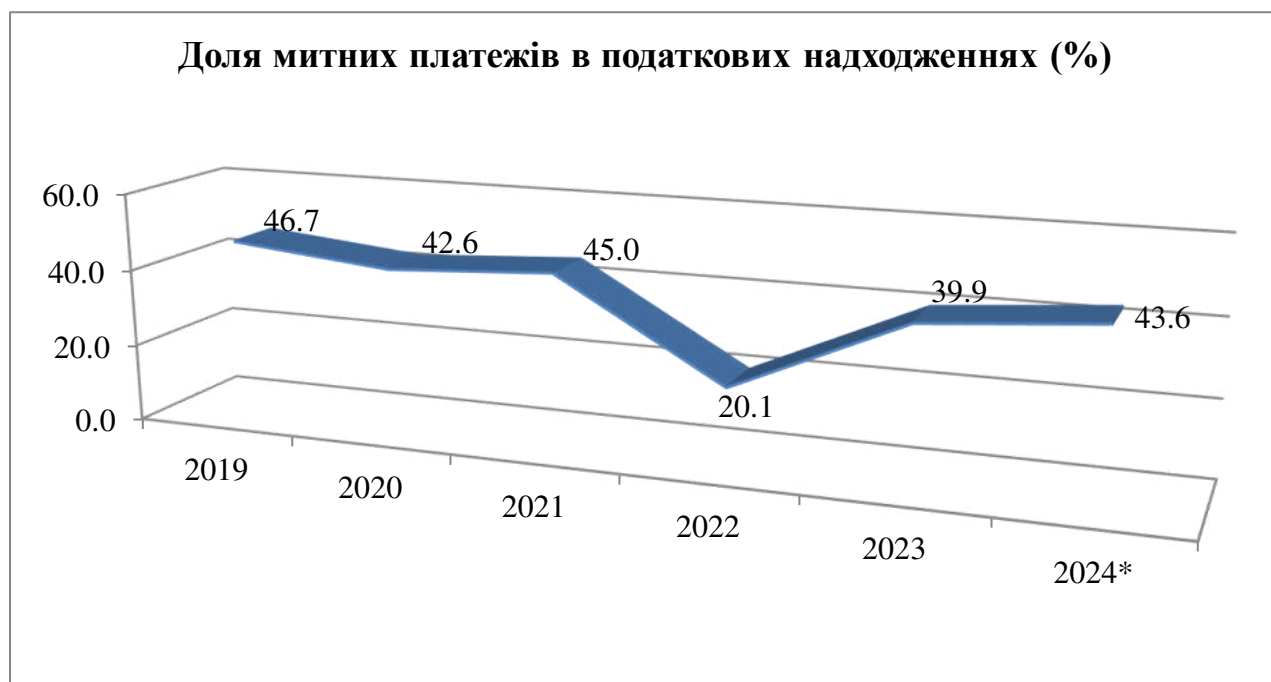

Рис. 7. Частка митних платежів у структурі податкових надходжень Державного бюджету України

Складено авторкою за даними [36, 39].

Новації законодавства

Протягом 2023 року забезпечено: затвердження наказу Держмитслужби від 07.03.2023 № 84 «Про посилення заходів митного контролю» щодо вжиття заходів контролю при переміщенні порожніх транспортних засобів, а також застосування засобів фотофіксації; оновлення складу Експертної комісії із застосування системи управління ризиками (накази Держмитслужби від 11.01.2023 № 5, від 06.07.2023 № 308 та від 23.11.2023 № 844 «Про внесення змін до наказу Держмитслужби від 23.01.2020 № 22»); внесення змін до наказу Держмитслужби від 29.05.2021 № 305 «Про взаємодію митних органів (їх структурних підрозділів) під час здійснення контролю за практичною реалізацією заходів з управління ризиками», зокрема з метою виконання рекомендацій, сформованих за результатами внутрішнього аудиту. Зміни затверджені наказом Держмитслужби від 17.08.2023 № 395; внесення змін до наказу Держмитслужби від 24.11.2021 № 936 «Про запровадження функціонування підрозділу митних компетенцій у рамках пілотного проекту» з метою розширення переліку митниць, залучених до реалізації пілотного проекту. Зміни затверджені наказом Держмитслужби від 17.08.2023 № 394; затвердження наказом Держмитслужби від 31.07.2023 № 35 нової редакції Положення про Департамент профілювання митних ризиків; затвердження наказами Мінфіну від 11.04.2023 № 184 та від 10.10.2023 № 539 змін до окремих класифікаторів, що застосовуються під час використання системи управління ризиками, що їх затверджено наказом Міністерства фінансів України від 20.09.2012 № 1011; затвердження наказом Держмитслужби від 01.09.2023 № 451 показників ефективності виконання завдань та функцій митницями за напрямом застосування системи управління ризиками; розробку проєкту змін до Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684; підготовку низки листів до митниць з питань застосування системи управління ризиками, зокрема щодо застосування переліку індикаторів ризику, зміни/доповнення переліку митних формальностей, скасування митних формальностей, а також листи щодо внесення повної та якісної інформації про результати виконання митних формальностей [36-40].

Рис. 8. Моніторинг системи управління митними ризиками: напрямки, інструменти

Побудовано авторкою в процесі дослідження.

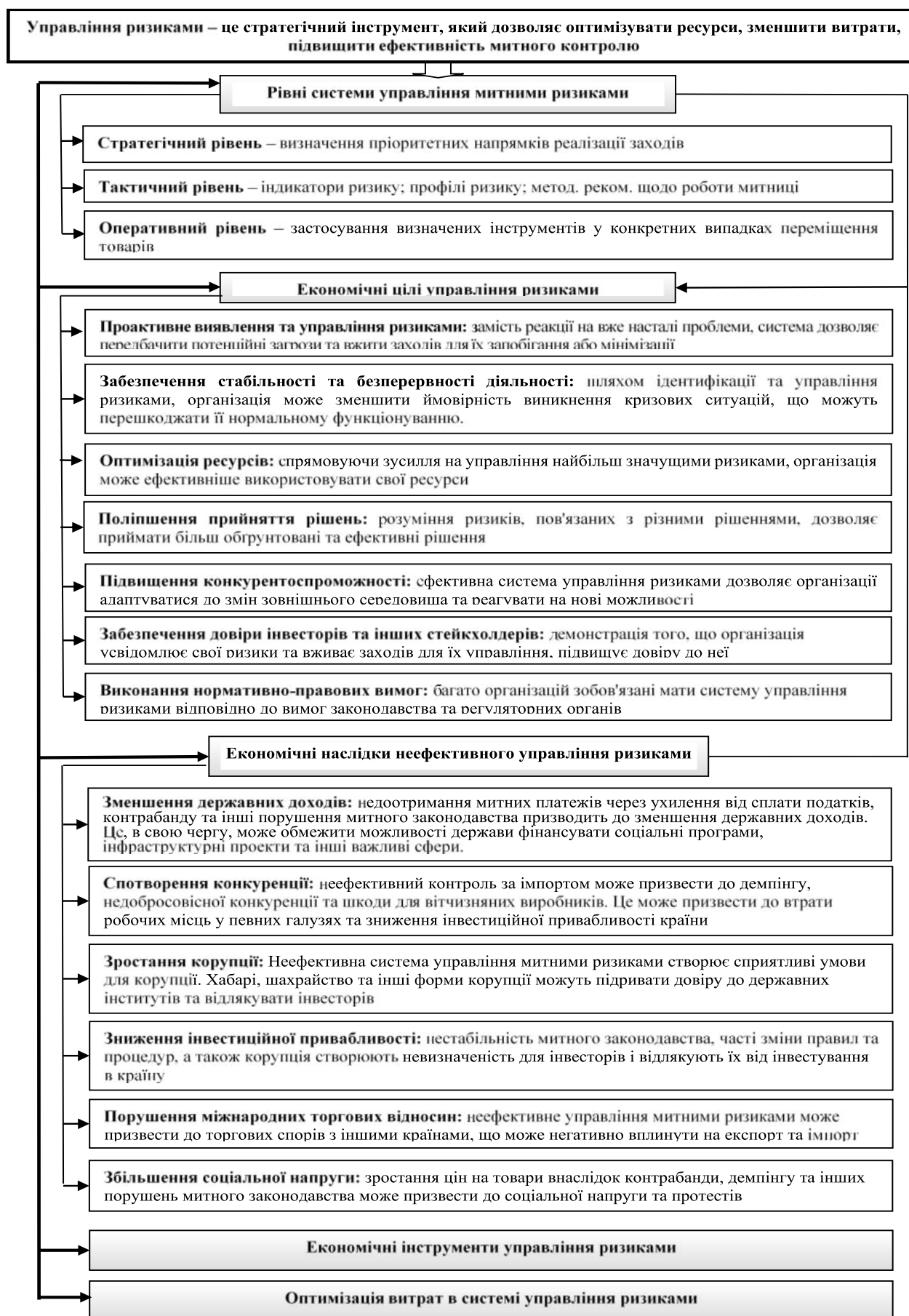

Рис. 9. Схематичне відображення управління ризиками

Табл. 6 «Факти правопорушень на які найчастіше спрацьовують митні ризики в Україні»

Тип правопорушення	Детальний опис	Причини, чому спрацьовує ризик
<i>Незадекларовані товари</i>	Приховування інформації про товар, його кількість або вартість.	Небажання сплачувати митні платежі, порушення заборон або обмежень на ввезення/вивезення товарів.
<i>Неправильна класифікація товарів</i>	Заниження митної вартості, неправильне зазначення коду товару за УКТ ЗЕД.	Спроба уникнути сплати вищих митних платежів, отримання незаконних пільг.
<i>Порушення правил походження товарів</i>	Декларування товарів як вітчизняного виробництва для отримання пільгових митних тарифів.	Бажання уникнути сплати митних платежів, отримання конкурентних переваг.
<i>Контрабанда</i>	Незаконне переміщення товарів через митний кордон з приховуванням від митного контролю.	Отримання незаконного прибутку, ухилення від сплати податків, порушення заборон або обмежень на ввезення/вивезення товарів.
<i>Порушення санітарних, ветеринарних та фітосанітарних вимог</i>	Ввезення товарів, які не відповідають встановленим нормам безпеки.	Захист здоров'я населення, тварин і рослин, охорона довкілля.
<i>Порушення авторських прав</i>	Ввезення підроблених товарів.	Отримання незаконного прибутку, порушення прав інтелектуальної власності.
<i>Ухилення від сплати податків</i>	Заниження або неуплата митних платежів, податку на додану вартість та інших податків.	Бажання мінімізувати податкове навантаження.

Систематизовано авторкою в процесі дослідження.